

Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης

**Κοινωνικά γεγονότα και εκφάνσεις
αστυνομικής βίας και καταστολής την περίοδο
2008-2020 μέσα από την conscious hip-hop
σκηνή της Ελλάδας.**

Σάνη Αμαλία

sam23005

Υπεύθυνος καθηγητής: Αθανάσιος Λάιος

Θεσσαλονίκη

Σεπτέμβριος 2023

*...Τώρα σκοτώνουνε παιδιά μπροστά στα μάτια μας
και εμείς μες την Ελλάδα να ψάχνουμε τα κομμάτια μας...*

Killah P. «Εκτός Ελέγχου»

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία διερευνάται η σχέση της hip-hop μουσικής με την κοινωνική πραγματικότητα στην Ελλάδα την περίοδο 2008-2020.

Συγκεκριμένα, μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση προκύπτει πως η conscious hip-hop επιλέγει να ασχολείται με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Η αστυνομική βία και καταστολή φαίνεται να απασχολεί την hip-hop κοινότητα από την γέννηση του είδους. Στην Ελλάδα, η hip-hop κάνει την εμφάνισή της στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και εμφανίζονται σχήματα που ο στίχος τους αναφέρεται στην κοινωνικοπολιτική κατάσταση στη χώρα. Χαρακτηριστική στιγμή στράτευσης της εγχώριας hip-hop ενάντια στην αστυνομική βία αποτελεί ο Δεκέμβριος του 2008, όταν δολοφονείται ο Αλέξανδρος Γρηγορόπουλος.

Ως μέθοδος συλλογής δεδομένων στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με μέλη από τρία σχήματα της ελληνικής conscious hip-hop σκηνής, συμμετοχική παρατήρηση σε ζωντανές εμφανίσεις τεσσάρων σχημάτων και ανάλυση των στίχων τους.

Εκτός από την αστυνομική βία, τους συμμετέχοντες στην έρευνα φαίνεται να απασχολούν κοινωνικά ζητήματα, όπως η οικονομική κρίση και οι εργασιακές συνθήκες, η αντιμετώπιση των προσφύγων/ισσών στην Ελλάδα αλλά και ζητήματα που αποτελούν παγκόσμια φαινόμενα, όπως ο ρατσισμός και ο φασισμός και η πάλη ενάντιά τους.

Οι στίχοι τους και η θεματολογία των κομματιών τους φαίνεται να προκύπτουν από προσωπικά και συλλογικά βιώματα. Μέσα από τα τραγούδια τους επιλέγουν να αναδεικνύουν θέματα που τους απασχολούν, να κρατάνε ζωντανή τη συλλογική μνήμη, να καταδικάζουν πολιτικές που τους βρίσκουν αντίθετους και σκιαγραφούν μια διαφορετική κοινωνία, χωρίς ανισότητες και με σεβασμό στη ζωή.

Abstract

Aim of the present work is to investigate the relationship between hip-hop music and the social reality in Greece during the period of 2008-2020.

More specifically, bibliographic research shows that conscious hip-hop selects to address social and political issues. Police brutality and suppression appear to have attracted the attention of the hip-hop community since its establishment. In Greece, hip-hop makes its appearance during the late 1980s, with groups writing lyrics that refer to the socio-political situation in the country. A characteristic instance of commitment by the domestic hip-hop scene against police violence was in December of 2008, when Alexandros Grigoropoulos is murdered.

The data collection methods, employed in the present dissertation, involve semi-structured interviews with members of three bands from the Greek conscious hip-hop scene, participatory observation of live performances of four bands and analysis of their lyrics.

Apart from police brutality, the participants in the study appear mainly concerned about social issues, like the economic crisis, working conditions and the treatment of refugees in Greece, as well as global issues, like racism, fascism and the fight against them.

The lyrics and subject matter of their songs appear to draw from personal and collective experiences. Through their songs, they choose to highlight issues that concern them, to keep the collective memory alive, to condemn policies they oppose, and they sketch a different society, without inequalities and with respect for life.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Abstract.....	4
Ευχαριστίες.....	7
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή.....	8
1.1. Ερευνητικό ενδιαφέρον	8
1.2 Σκοπός - Στόχοι της έρευνας - ερευνητικά ερωτήματα	10
1.3 Δομή Εργασίας	10
Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική επισκόπηση	12
2.1 Ιστορία του hip-hop	14
Η ελληνική σκηνή	15
2.2 Hip Hop κουλτούρα	17
2.2.1 Η γειτονιά	17
2.2.2 Το crew	19
2.3 Hip-Hop Studies	20
2.4 Αστυνομική βία και καταστολή	21
Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία	25
3.1 Ποιοτική έρευνα	25
3.2 Ημιδομημένες συνεντεύξεις.....	26
3.3 Ανάλυση περιεχομένου	26
3.4 Συμμετοχική παρατήρηση	27
3.5 Περιορισμοί και συμβολή της έρευνας	28
Κεφάλαιο 4: Αποτελέσματα της έρευνας.....	30
4.1 Είμαστε εκείνοι και εκείνες.....	30
4.2 Γιατί conscious hip-hop.....	33
4.3 Αστυνομική βία. Hip Hop κώδικας και προσωπικές εμπειρίες	37
4.4 Πέρα από την αστυνομική βία	39

4.4.1 Εργασιακή πραγματικότητα	39
4.4.2 Αντιρατσιστικό και αντιφασιστικό κίνημα.....	41
4.4.3 Φεμινιστικό κίνημα, σεξισμός και <i>conscious hip-hop</i>	44
4.4.4 Περιβαλλοντικά ζητήματα και κινήματα	46
4.5 Συνεργασίες και σχέσεις	47
4.6 Οι συναυλίες και η αίσθηση του ανήκειν.....	49
4.7 Τρόπος ζωής, όχι επιβίωσης.....	52
4.8 Η <i>conscious hip-hop</i> στο σήμερα	52
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα	55
5.1 Συζήτηση.....	55
5.2 Περιορισμοί της έρευνας	59
5.3 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	61
Κεφάλαιο 6: Επίλογος	65
Βιβλιογραφία.....	67
Παράρτημα 1: Οπτικοακουστικό υλικό	71
Παράρτημα 2: Στίχοι	72
Παράρτημα 3: Οδηγός ερωτήσεων και αποδελτιώσεις.....	73
Οδηγός ερωτήσεων	73
Αποδελτιώσεις	74
<i>Social Waste</i>	74
<i>Taburo Bota</i>	75
Κοινοί Θνητοί.....	76

Ευχαριστίες

Πρώτα από όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συνομιλητές μου, χωρίς τη συμβολή των οποίων δεν θα ήταν δυνατό να ολοκληρώσω την παρούσα εργασία.

Τους Social Waste για την άμεση ανταπόκριση και τη συνέντευξη που αποτέλεσε την αρχή του πρακτικού μέρους της έρευνας.

Τους Κοινούς Θνητούς για την καλή διάθεση και τη συνέντευξη που πραγματοποιήσαμε, ακόμη και μετά από αρκετές δυσκολίες.

Τους Rationalistas που, ενώ δεν μπορέσαμε να πραγματοποιήσουμε συνέντευξη, ήταν πρόθυμοι μέχρι και την τελευταία στιγμή.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Taburo Bota και συγκεκριμένα τον Θάνο Ράπτη που με βοήθησε να ξεκαθαρίσω την εικόνα για την ελληνική conscious hip-hop σκηνή, μοιράστηκε μαζί μου σκέψεις και ήταν πάντα διαθέσιμος να συνομιλήσουμε.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Σάκη Λάιο για τη διάθεση να καταπιαστούμε με μια εργασία κάπως διαφορετική, για τη βοήθεια σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής με υλικό και συμβουλές, για τις διορθώσεις και την ενασχόλησή του ακόμη και με τα πιο μικρά ζητήματα της εργασίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης των κ. Θύμιο Ατζακά και τον κ. Θεόδωρο Κονκουρή για τις εύστοχες διορθώσεις που με βοήθησαν να φτάσω πιο κοντά στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους δικούς μου ανθρώπους και ειδικά αυτούς και αυτές που ήρθαν μαζί μου σε συναυλίες ακόμη και εκτός Θεσσαλονίκης, που τράβηξαν βίντεο και φωτογραφίες για να μαζέψω υλικό, μου έστειλαν τραγούδια, συνεντεύξεις και ντοκιμαντέρ, ακούσαμε παρέα μουσική και μοιραστήκαμε σκέψεις γύρω από το θέμα της εργασίας μου.

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

1.1. Ερευνητικό ενδιαφέρον

Στην παρούσα εργασία διερευνάται η σχέση της hip-hop μουσικής με την κοινωνική πραγματικότητα στην Ελλάδα. Ειδικότερα, μέσα από τον λόγο των συμμετεχόντων στην έρευνα, εξετάζεται η σχέση της hip-hop με σύγχρονα κοινωνικά και κοινωνικοπολιτικά ζητήματα, όπως την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 2010 και την αστυνομική βία και καταστολή.

Συνομιλητές μου αποτελούν hip-hop σχήματα και καλλιτέχνες/ιδες των οποίων τα τραγούδια έχουν κοινωνικό και πολιτικό στίχο, δηλαδή η conscious¹ hip-hop σκηνή της Ελλάδας. Ως χρονική περίοδος παραγωγής έχω επιλέξει την περίοδο 2008-2020 για δύο κύριους λόγους. Πρώτα λόγω των προσωπικών μου ακουσμάτων και των ανθρώπων του κοινωνικού μου περίγυρου (ηλικίας 25-35 χρονών) και δεύτερον λόγω των αλλαγών σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο στην Ελλάδα από την αρχή της οικονομικής κρίσης έως την αρχή της πανδημίας το Μάρτιο του 2020, που σηματοδότησε την αρχή μιας τελείως διαφορετικής κοινωνικής πραγματικότητας.

Η επιθυμία για ερευνητική ενασχόληση με τη conscious hip-hop μουσική ξεκίνησε πολύ πριν την ένταξή μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Από την αρχή των φοιτητικών μου χρόνων ο κοινωνικός χαρακτήρας της συγκεκριμένης μουσικής με συγκινούσε και εξακολουθεί να με αγγίζει πολλαπλά. Βλέποντας ταυτόχρονα τη hip-hop σκηνή της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια να αποκτά ένα μεγαλύτερο κοινό και κοινωνική ανταπόκριση, αναρωτήθηκα ποιο είναι το βασικό στοιχείο της που κινητοποιεί και προσελκύει το ενδιαφέρον της γενιάς μου και του κοινωνικού μου περίγυρου.

Κατά συνέπεια, ως αφετηρία η παρούσα μελέτη, υπόρρητα, συναντά την αγανάκτηση και την επιθυμία για αλλαγή που αισθάνεται μέρος της δικής μου γενιάς και που διαπερνά τα τραγούδια των σχημάτων και καλλιτεχνών με τα οποία επέλεξα να ασχοληθώ.

---

¹ Την conscious hip-hop ή political hip-hop απασχολούν ζητήματα όπως ο ρατσισμός και οι κοινωνικές διακρίσεις. Στο 2ο κεφάλαιο ακολουθεί αναλυτικότερη η περιγραφή όπως και ο λόγος που επιλέγεται η αγγλική ορολογία.

Πιο συγκεκριμένα, η χρονική περίοδος 2008-2020 στην Ελλάδα αποτέλεσε μια περίοδο πολλών κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων. Ως αφετηρία της περιόδου που θα μελετηθεί λαμβάνουμε τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από τον ειδικό φρουρό Επαμεινώντα Κορκονέα στις 6/12/2008. Στα χρόνια που ακολούθησαν παρατηρήθηκαν και άλλες εκφάνσεις αστυνομικής βίας και καταστολής οι οποίες απασχόλησαν hip-hop καλλιτέχνες/ιδες και σχήματα, όπως αυτά με τα οποία έχω επιλέξει να συνομιλήσω.

Η ελληνική hip-hop σκηνή διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην κοινωνική πραγματικότητα από το 2008 έως το 2020. Οι καλλιτέχνες της σκηνής χρησιμοποίησαν τη μουσική και τους στίχους τους για να εκφράσουν τις απόψεις, τα συναισθήματα και τις ανησυχίες τους σχετικά με τις κοινωνικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης της δεκαετίας του 2010, πολλοί hip-hop καλλιτέχνες χρησιμοποίησαν τη μουσική τους για να κριτικάρουν τις οικονομικές πολιτικές και τις διακυβερνητικές σχέσεις που επηρέαζαν την Ελλάδα. Στίχοι που αναφέρονταν σε θέματα όπως η ανεργία, η φτώχεια, η προσφυγιά και η ανισότητα έγιναν κοινά στην hip-hop σκηνή.

Η hip-hop σκηνή διαδραμάτισε ρόλο στην ανάδειξη κοινωνικών προβλημάτων και τη διεύδυση της πολιτικής στον πολιτισμό. Καλλιτέχνες όπως οι Στίχοιμα, οι Active Member και πολλοί άλλοι, προσέφεραν κριτική και προοδευτική οπτική σε θέματα που αφορούσαν την κοινωνία, την πολιτική και την οικονομία. Οι στίχοι τους είχαν συχνά πολιτική διάσταση και αντικατόπτριζαν την αντίδραση της νεολαίας στα γεγονότα.

Τέλος, αφορμή και έμπνευση για την παρούσα εργασία αποτέλεσαν τραγούδια και ζωντανές εμφανίσεις των Social Waste², Taburo Bota³, Rationalistas⁴ και των Κοινών Θνητών⁵, που είναι και οι τέσσερις βασικοί συνομιλητές μου. Σίγουρα υπάρχει πληθώρα σχημάτων και καλλιτεχνών/ιδων που, λόγω της μουσικής και του στίχου τους, επίσης θα μπορούσαν να αποτελέσουν συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα. Έγινε σκόπιμη επιλογή των συγκεκριμένων μουσικών σχημάτων, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σύμφωνα με τα προσωπικά μου ακούσματα και εμπειρίες.

---

² <https://socialwaste.org/en/>

³ https://www.facebook.com/TaburoBota/?locale=el_GR

⁴ https://www.facebook.com/Rationalistas/?locale=el_GR

⁵ <https://koinoithnitoi.gr/>

Το θέμα της εργασίας προσεγγίζεται εθνομουσικολογικά, χρησιμοποιώντας ως εργαλεία την επιτόπια έρευνα, τη συμμετοχική παρατήρηση, ημιδομημένες συνεντεύξεις, σημειώσεις πεδίου, βιντεοσκοπήσεις και ηχογραφήσεις ζωντανών εμφανίσεων.

1.2 Σκοπός - Στόχοι της έρευνας - ερευνητικά ερωτήματα

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας είναι:

Η διερεύνηση της σχέσης της hip-hop μουσικής με κοινωνικά γεγονότα και εξελίξεις.

Η εξέταση των λόγων για τους οποίους οι συγκεκριμένοι καλλιτέχνες και σχήματα ανέδειξαν τα γεγονότα και τις εκφάνσεις αστυνομικής βίας και καταστολής της περιόδου 2008-2020 στην Ελλάδα.

Τα επιμέρους ερωτήματα αφορούν την ιστορία των συγκεκριμένων σχημάτων (πως ξεκίνησαν, σχέση των μελών τους με την μουσική), τους λόγους που ο στίχος τους αναδεικνύει κοινωνικά συμβάντα και την κοινωνική πραγματικότητα στην Ελλάδα. Καθώς η έρευνα είναι μια διαδικασία δυναμική, τα ερωτήματα αναδιαμορφώθηκαν στην πορεία της, χωρίς να επηρεαστεί η σκοπιμότητά της.

1.3 Δομή Εργασίας

Στο παρόν, πρώτο, κεφάλαιο της εισαγωγής αναφέρονται το ερευνητικό ενδιαφέρον και τα ερευνητικά ερωτήματα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται η βιβλιογραφική επισκόπηση της ορολογίας που χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία, της ιστορίας της Hip-Hop και της hip-hop μουσικής, όπως και περιστατικών και εκφάνσεων αστυνομικής βίας και καταστολής στην Ελλάδα την περίοδο 2008-2020.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθείται κατά την έρευνα στο πεδίο και την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, αναμενόμενοι περιορισμοί στην έρευνα αλλά και η επιδιωκόμενη συμβολή της.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά συλλέχθηκαν μέσω συνεντεύξεων, συμμετοχής ως κοινό σε συναυλίες και από την παρακολούθηση συνεντεύξεων που έχουν δώσει τα σχήματα στο παρελθόν σε διάφορα μέσα και, τέλος, μέσω των κομματιών και των στίχων τους.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα όπως επίσης και μερικοί προβληματισμοί που προέκυψαν από την έρευνα.

Το έκτο κεφάλαιο αποτελεί τον επίλογο της εργασίας.

Στο παράρτημα κατατίθενται οι αποδελτιώσεις των συνεντεύξεων, φωτογραφίες και αφίσες από τις συναυλίες που παρακολούθησα τη χρονική περίοδο που πραγματοποιούσα την έρευνα και οι στίχοι μερικών κομματιών των σχημάτων του δείγματος.

Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική επισκόπηση

Προχωρώντας στην βιβλιογραφική επισκόπηση επιχειρείται να γίνουν ξεκάθαροι κάποιοι ορισμοί γύρω από τη hip-hop, τόσο ως μουσικό είδος όσο και ως κουλτούρα συνολικά.

Ο όρος «conscious hip-hop» εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και αναφέρεται σε ένα μέρος της hip-hop μουσικής. Χαρακτηρίζει τους στίχους των κομματιών, οι οποίοι είναι κοινωνικά και πολιτικά «συνειδητοποιημένοι» και αναφέρονται συχνά σε θέματα όπως η φτώχεια, ο ρατσισμός, η αστυνομική βία και άλλες κοινωνικές αδικίες (KRS-One 2009). Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες τάσεις που παρατηρούνται στη hip-hop είναι τα μηνύματα που επιχειρεί να μεταφέρει. Αν λάβουμε υπόψιν την ευρεία απεύθυνση που φαίνεται να έχει σε ένα πιο νεανικό ακροατήριο η conscious hip-hop έχει την ικανότητα να κάνει τους νέους ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν τις διακρίσεις και τα εθνικά και διεθνή κοινωνικοπολιτικά προβλήματα που υπάρχουν (Toop 1984).

Ένα από τα πρώτα κομμάτια της conscious hip-hop σκηνής είναι το «The Message» των Grandmaster Flash and the Furious Five που δημοσιεύτηκε το 1982, ένα κομμάτι που κατήγγειλε τη φτώχεια, τη βία και τη μηδενική προοπτική των φτωχών αστικών κοινωνιών εκείνης της εποχής.

Χαρακτηριστικό κομμάτι της conscious σκηνής αποτελεί το "Fight the Power" των Public Enemy που κυκλοφόρησε το 1989 το οποίο έφερε το conscious hip-hop κοντά στο ευρύ κοινό. Το τραγούδι έγινε ύμνος για την αφροαμερικανική κοινότητα και της έδωσε φωνή. Άλλα παραδείγματα καλλιτεχνών που ανήκουν στην conscious hip-hop σκηνή είναι οι KRS-One, Kendrick Lamar και J. Cole.

Όπως θα δούμε και παρακάτω κατά την αναδρομή στην ιστορία της hip-hop, ο διαχωρισμός των κομματιών λόγω της θεματολογίας τους υπάρχει από τα πρώτα βήματα της hip-hop. Ο όρος conscious εμφανίστηκε αργότερα. Άλλη ορολογία που χρησιμοποιείται για τη hip-hop που ασχολείται με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα είναι ο όρος «political», δηλαδή πολιτική hip-hop.

Την ίδια χρονική περίοδο που πραγματοποιήθηκε η παρούσα έρευνα, ο Θάνος Ράπτης, μέλος των Taburo Bota και ένας από τους συνομιλητές, στο πλαίσιο

μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, ολοκλήρωσε την εργασία «Δημόσια ιστορία και ελληνικό hip-hop: Διερευνώντας τις Ιστορικές αναφορές και την επίδρασή τους στο νεανικό ακροατήριο (1992 - 2022)». Στην εργασία αυτή υιοθετεί συγκεκριμένη ορολογία και οπτική, αυτή του Lawrence Parker ή αλλιώς KRS-One⁶, ενός καλλιτέχνη «που υπήρξε πρωτεργάτης του είδους» (Ράπτης 2023, 10) και που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ακαδημαϊκής μελέτης του Hip-hop, τόσο με τη δική του δουλειά όσο και ως αντικείμενο για άλλους ερευνητές και ερευνήτριες.

Ακολουθώντας τη συγκεκριμένη ορολογία, τρεις βασικοί ορισμοί που διαφέρουν στον τρόπο γραφής αλλά και νοηματοδότησης θεωρούνται σημαντικοί:

- Hip Hop: χρησιμοποιείται όταν αναφερόμαστε στην κουλτούρα, η οποία εκφράζεται μέσω των τεσσάρων βασικών πρακτικών: breaking, graffiti MCing και DJing (Alridge και Stewart, 2005)
- hip-hop ή hip hop: χρησιμοποιείται όταν αναφερόμαστε στα παράγωγα της κουλτούρας και κυρίως στη hip-hop μουσική.(Ράπτης 2023)
- HipHop: «Είναι η συλλογική συνείδηση και η κοινή ιδέα την οποία μοιράζονται ανεξαιρέτως τα μέλη αυτής της κοινότητας και η ουσία που μετατρέπει οτιδήποτε σε Hip Hop. Είναι η παγκόσμια συλλογική συνείδηση των hiphoppers (των μελών της Hip Hop κοινότητας)» (Ράπτης 2023, 12).

Επισημαίνεται πως αποφεύγονται οι μεταφράσεις όρων, καθώς, τις περισσότερες φορές γίνονται λανθασμένα και δεν μπορούν να αποδώσουν εύστοχα την φιλοσοφία και τη λογική πίσω από την ορολογία (Loyal-T 2014).

Η ορολογία που χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία, τόσο όσον αφορά την conscious hip-hop όσο και ζητήματα γραφής και μετάφρασης όρων, έχει επιλεγεί συνειδητά και σε σύμπνοια με την διπλωματική εργασία του Θάνου Ράπτη. Ο λόγος είναι διττός. Από τη μία η προσπάθεια δημιουργίας κοινού κώδικα επικοινωνίας με τους συνομιλητές μου. Από την άλλη, επιλέγω να εμπιστευτώ τα άτομα που βιώνουν τη Hip Hop κουλτούρα, χρησιμοποιώντας την ορολογία που αυτοί επιλέγουν. Έτσι, θα χρησιμοποιηθούν οι παραπάνω όροι όπως και ο συγκεκριμένος τρόπος γραφής που διαφοροποιείται, ανάλογα με το τι προσδιορίζουν.

---

⁶ Ο Θάνος Ράπτης παραθέτει διάλεξη που έδωσε ο KRS-One για τα 40 χρόνια του Hip Hop στα πλαίσια των εκδηλώσεων του «Hip Hop appreciation week» στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας το 2013: <https://youtu.be/95dqYnDS3Re?si=aIYHtF35cK5oxeth>

2.1 Ιστορία του hip-hop

Η Hip Hop κουλτούρα και ειδικότερα η hip-hop μουσική έκαναν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του 1970 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.). Στα τέλη του 1960 και τις αρχές του 1970, οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις για τα δικαιώματα των αφροαμερικανών στις Η.Π.Α., δημιούργησαν στο Bronx της Νέας Υόρκης γόνιμο έδαφος για τη γέννηση «του επαναστατικού πολιτικού κινήματος που ονομάστηκε hip-hop» (Price 2006, 4). Παρά το γεγονός πως οι περισσότεροι καλλιτέχνες ξεκίνησαν μέσα από τα γκέτο, η πραγματικότητα ερμηνεύτηκε διαφορετικά από τον καθένα. Έτσι, στην αρχή ακόμη της εμφάνισής της hip-hop, διαμορφώθηκαν δύο ρεύματα, η conscious hip-hop ή political hip-hop και η gangster rap (Σαββόπουλος 2019). Η gangster rap παρουσίαζε την πραγματικότητα του γκέτο, αναπαράγοντας παράλληλα αξίες του καταναλωτισμού και την πατριαρχία, και συνδέθηκε με την πιο mainstream και εμπορική πλευρά της rap. Από την άλλη πλευρά, την conscious hip-hop απασχολούσαν ζητήματα όπως ο ρατσισμός και οι κοινωνικές διακρίσεις στην Αμερική, οι εμπειρίες ανθρώπων που ζούσαν στο περιθώριο και κατατάσσονταν στα κατώτερα οικονομικά στρώματα της Αμερικανικής κοινωνίας. Έτσι γεννήθηκε η underground Hip Hop κουλτούρα. (Vito 2019).

Η hip-hop αποτελεί ένα από τα λίγα είδη μουσικής που, ήδη από τα πρώτα της βήματα, αναφερόταν στην αστυνομική βία και καταστολή. Αρχικά, η hip-hop κοινότητα αποτελούνταν από νέους/ες αφροαμερικανούς/ές. Η αστυνομική βία και καταστολή, οι παράνομες φυλακίσεις και εκτελέσεις και συνολικά η ρατσιστική βία που βίωναν οι κοινότητες αυτές από την αστυνομία έδωσε στη hip-hop τον αντικατασταλτικό της χαρακτήρα (Σαββόπουλος 2019). Χαρακτηριστικά παραδείγματα κομματιών είναι «Fight the Power» των Public Enemy, το Fuck the Police των N.W.A (Σαββόπουλος 2019).

Στην πάροδο των χρόνων και όσο η Hip Hop κουλτούρα έφευγε από τα αμερικανικά γκέτο και ταξίδευε στην Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική, την Αυστραλία μέχρι και την Ινδία, πολλά άλλαξαν. Διαφορετικές αναπαραστάσεις από διαφορετικούς λαούς αποτέλεσαν τη θεματολογία των τραγουδιών, εντάχθηκαν νέα μουσικά στοιχεία και όργανα, πέρα από μία κονσόλα και ένα μικρόφωνο. Όσο η hip-hop άνοιγε τα σύνορά της, εκπροσωπούσε ανθρώπους και κοινότητες που δεχόταν διαφορετικές

μορφές καταπίεσης, όπως καταπίεση λόγω φύλου, φυλής, κοινωνικής και οικονομικής τάξης, σεξουαλικού προσανατολισμού.

Έως και σήμερα, υπάρχουν hip-hop σχήματα και καλλιτέχνες/ιδες που επιλέγουν να αναδεικνύουν ζητήματα κοινωνικά και πολιτικά όπως ανισότητες, πολιτικές που καταπιέζουν, ζητήματα αντιμετώπισης μεταναστών/τριών και προσφύγων/ισσών, αστυνομική βία και καταστολή και παίρνουν θέση απέναντι στα κοινωνικά γεγονότα με την πλευρά αυτών που δέχονται την καταπίεση και τη βία. Είναι μια κουλτούρα που ξεκινάει από το περιθώριο και απευθύνεται σε αυτό, επιχειρώντας να δώσει φωνή σε καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες. «Η ραπ μουσική εμφανίστηκε ως μια φωνή αγανάκτησης ενάντια σε ένα δημόσιο λόγο ο οποίος συστηματικά καταπίεζε, σίγαζε και παρέβλεπε ολόκληρες κοινότητες» (Σαββόπουλος 2019,25).

Είναι ξεκάθαρο πως μεγάλο μέρος της Hip Hop κουλτούρας παγκοσμίως εμπεριέχει πολιτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά (Neal 2004). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η στράτευση της hip-hop γύρω από το κίνημα Black Lives Matter που έχει ξεσπάσει στις Η.Π.Α. μετά από δολοφονίες νεαρών αфроαμερικανών από αστυνομικούς. Παραδείγματα κομματιών που αναφέρονται στον ρατσισμό, την αστυνομική βία και την ανισότητα είναι τα παρακάτω: «Alright⁷» από τον Kendrick Lamar, «Black Lives Matter⁸» από τον Dax και «I Can't Breathe⁹» από τον H.E.R..

Η ελληνική σκηνή

Το ελληνικό hip-hop έκανε τα πρώτα του βήματα στο τέλος της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές του 1990. Νέοι καλλιτέχνες, που είδαν στη μουσική τον τρόπο να εκφραστούν, άρχισαν να γράφουν στίχους στα ελληνικά. Οι στίχοι τους αντικατόπτριζαν την καθημερινή ζωή, τις προκλήσεις και τις αντιφάσεις της ελληνικής κοινωνίας. Αυτή η νέα μορφή έκφρασης ήταν βαθιά προσωπική και πολιτικά φορτισμένη.

Πρωτοπόροι του είδους, όπως ο FF.C, οι Active Member, οι Terror X Crew και οι ZN, δημιούργησαν ένα δικό τους ύφος και μήνυμα, με συχνές αναφορές στην

---

⁷ https://www.youtube.com/watch?v=Z-48u_uWMHY

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=A2o15RCtSSQ>

⁹ https://www.youtube.com/watch?v=E-1Bf_XWaPE

πρόσφατη ιστορία, στη φτώχεια, στη βία, στη διάψευση, στη δικαιοσύνη και στην αλληλεγγύη. Το hip-hop έγινε μέσο έκφρασης και αντίστασης για πολλούς νέους (Ράπτης 2023).

Άλλοι εκπρόσωποι του ελληνικού hip-hop που ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1990 ήταν ο 12ος Πίθηκος, ο Άρης Τόμας, ο RNS, οι ZN, ο TXC, ο Terror X Crew, ο FF.C, ο Δ.Π.Θ., ο Razastarr, ο Imiskoumbria, ο MC Yinka, ο MC Timm και πολλοί άλλοι. Το ελληνικό hip-hop απέκτησε μεγάλη απήχηση στους νέους, που βρήκαν σ' αυτό ένα μέσο για να εκφράσουν τις αγωνίες, τις απόψεις και τις αξίες τους (Σαββόπουλος 2019).

Το πρώτο hip-hop κομμάτι που καταγράφεται στη ελληνική δισκογραφία το 1987 είναι το «Νεοναζί καλός Μόνο Νεκρός¹⁰» των FFC. Το 1995 οι Terror x Crew δημοσιεύουν το «Παιχνίδια Μυαλού¹¹» : *«Ωρες-ώρες φέρνω στο νου μου τον Μιχάλη και μου 'ρχεται να σπάσω ενός μπάτσου το κεφάλι»* (Ράπτης 2023). Το 1999 οι Βαβυλώνα γράφουν το «ΠΟΛΙΣΜΑΝΙΑ¹²» : *«Μανία! Είπα να σπάσω την ανία. Μανία! Θα πάω στην πολισμανία. Μανία! Να υπακούω σε άστρα. Μανία! Γουρουνάκι στη γάστρα»*. Το 2004 οι Στίχοιμα γράφουν το κομμάτι «Ελληνική Αστυνομία¹³» : *«Οι μπάτσοι δεν ξέρουν ποιος πουλάει ναρκωτικά, τα ντιλέρια της Ομόνοιας είναι αόρατα. Στα κρα τα μεγάλα δεν ρουφιέται γραμμή, μόνο η έλλειψη προμήθειας αποτελεί αφορμή για καταστολή με ΕΚΑΜίτες, μπάσταρδους και Χρυσανγίτες με χημικά απόθησης για τους πολίτες. Δεν είμαι κάτι, απλά η τάξη πραγμάτων και το καθήκον κάτι μπάτσων γαμάτο, η Αστυνομία που τα πάντα σε πέρασ τα φέρνει, η Αστυνομία που γαμάει και δέρνει»*.

Είναι πιθανό να υπάρχουν τραγούδια πριν το 1980 στην Ελλάδα τα οποία μπορεί να έχουν κάποια χαρακτηριστικά της hip-hop μουσικής. Δεν αποτελεί στόχο της παρούσας εργασίας η αναλυτική ιστορική αναδρομή στη hip-hop για αυτό και δεν γίνεται περισσότερη ανάλυση.

Χαρακτηριστική στιγμή στράτευσης της εγχώριας hip-hop ενάντια στην αστυνομική βία αποτελεί ο Δεκέμβριος του 2008, όταν δολοφονείται ο Αλέξανδρος Γρηγορόπουλος.

---

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=nNbUuTUMzps>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=L19PI19t8MI>

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=Zr8CNvcmGW4>

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=7KqH2SPx3Dg>

2.2 Hip Hop κουλτούρα

Η Hip Hop κουλτούρα αποτελεί πολυδιάστατο πολιτιστικό φαινόμενο που έχει επηρεάσει την μουσική, τον χορό, την τέχνη και τον τρόπο ζωής σε πολλά μέρη του κόσμου. Αναδύθηκε από τους δρόμους της Νέας Υόρκης τη δεκαετία του 1970 και έκτοτε έχει αποκτήσει πολυποίκιλες πολιτισμικές εκφάνσεις.

Όπως προαναφέρθηκε, Hip Hop κουλτούρα γεννήθηκε στα γκέτο του Μπρόνξ της Νέας Υόρκης, όπου νεαροί αφροαμερικανοί και λατίνοι καλλιτέχνες βρήκαν έναν τρόπο να εκφράσουν την οργή, την απογοήτευση και τη δημιουργικότητά τους μέσα από τη μουσική, τον χορό και την τέχνη. Η μουσική hip-hop περιλαμβάνει στοιχεία ραπ, DJing και breakdancing, και σύντομα έγινε φωνή για τη νεολαία που δεν είχε φωνή (Harris 2019).

Μια από τις κύριες αξίες της Hip Hop κουλτούρας είναι η αυθεντικότητα. Οι Hip Hop καλλιτέχνες εξυμνούνται για την ικανότητά τους να εκφράζουν αληθινές εμπειρίες και συναισθήματα μέσα από τον στίχο τους. Οι στίχοι αντανακλούν τον πραγματικό κόσμο τους, από τις δυσκολίες της ζωής στον δρόμο μέχρι τις πολιτικές τους πεποιθήσεις (Dyson 2004)

Η Hip Hop κουλτούρα δεν είναι απλώς μουσική και χορός, αλλά και ένα μέσο για την αλλαγή και την ευαισθητοποίηση. Πολλοί hip-hop καλλιτέχνες χρησιμοποιούν τη φωνή τους για να αναδείξουν κοινωνικά και πολιτικά θέματα, όπως η ανισότητα, η βία και η αδικία (Harris 2019).

2.2.1 Η γειτονιά

«Σου 'πα μία μέρα θα πάρουμε πίσω τα πάντα γιατί είναι δικά μας. Όχι για μένα, πρώτα για μας, πρώτα για τη γειτονιά μας» Rationalistas

Η σχέση της hip-hop μουσικής με την έννοια της γειτονιάς είναι μια πλούσια και πολυδιάστατη σχέση που έχει εξελιχθεί στην πάροδο του χρόνου, αφήνοντας το αντίστοιχο αποτύπωμα στην πολιτιστική και κοινωνική ταυτότητα των αστικών κοινοτήτων. Η hip-hop μουσική αντικατοπτρίζει την πολυπολιτισμική φύση των αστικών γειτονιών, καθώς ενώνει ανθρώπους από διάφορες κοινότητες. Οι καλλιτέχνες της hip-hop δημιουργούν στίχους που αντικατοπτρίζουν τις πραγματικές τους εμπειρίες

και την καθημερινή ζωή στις γειτονιές τους. «Προσωπικά, από τους χιλιάδες hip-hop καλλιτέχνες που έχω ακούσει στη ζωή μου, δεν μπορώ να ανακαλέσω ούτε έναν για τον οποίο δεν γνωρίζω μέσα από τους ίδιους του τους στίχους από ποια περιοχή είναι ή ποια περιοχή εκπροσωπεί.» (Ράπτης 2023, 26).

Αυτή η ειλικρίνεια και αυθεντικότητα συνδέει τους καλλιτέχνες με το κοινό τους, καθιστώντας τους φωνές που ακούγονται και κατανοούνται. Ο ρόλος της hip-hop στη δημιουργία κοινότητας είναι εξίσου σημαντικός. Τα block parties¹⁴ και οι διαγωνισμοί ραπ γίνονται κοινωνικές εκδηλώσεις που ενώνουν τις γειτονιές και δημιουργούν αίσθηση αλληλεγγύης. Οι Social Waste γράφουν: «...και έτσι οι φτωχοί και οι αποκλεισμένοι κάναν την οργή ομοιοκαταληξία. Τα πρώτα αυτόνομα πάρτυ, χώροι γίνανε έκφρασης μιας γενιάς. Κι έγινε ο δρόμος το κέντρο το κοινωνικό της γειτονιάς...»

Εκτός από την κοινοτική οικοδόμηση, η hip-hop μουσική είναι και ένα μέσο έκφρασης και κοινωνικής αφύπνισης. Οι καλλιτέχνες συχνά χρησιμοποιούν το «stage» για να αναδείξουν κοινωνικά προβλήματα, όπως η φτώχεια, η ανισότητα, η βία και η ανεργία. Αυτός ο διαχρονικός ρόλος της συγκεκριμένης μουσικής έχει επηρεάσει και κινητοποιήσει τις γειτονιές να αναλάβουν δράση και να προωθήσουν την κοινωνική αλλαγή. Συνολικά, η hip-hop μουσική αποτελεί έναν πολιτιστικό πλούτο που αντικατοπτρίζει τις φωνές και τις ιστορίες των γειτονιών. Οι Rationalistas γράφουν: «...Ήρθα στην κάτω γειτονιά αφού έκλεισα την πόρτα, στη διαδρομή διαπίστωσα πως όλα είν' όπως πρώτα. Και...Μη βιαστείς να σκεφτείς πως όλα είναι αλλιώς, ακόμα χτυπάει το μπάσο δυνατά Αιγαλιώτικα, ακόμα οι δικοί μου τη βγάζουνε σε πλατείες και μοιράζουν φάπες σε φασίστες και αστυνομίες...».

Από την αυθεντικότητα των στίχων της μέχρι την κοινοτική οικοδόμηση και την αφύπνιση για κοινωνικά θέματα, η hip-hop συνεχίζει να αντιπροσωπεύει μια ισχυρή σχέση με τη γειτονιά. Είναι ένα κοινωνικό και πολιτισμικό κίνημα που έχει επηρεάσει την καθημερινή ζωή των αστικών περιοχών, αποτυπώνοντας την ανάγκη για αυτοπροσδιορισμό, κοινότητα και αλληλεγγύη. Πέρα από τα μουσικά και χορευτικά στοιχεία, η Hip Hop κουλτούρα έχει δημιουργήσει έναν πλούσιο πολιτισμό που περιλαμβάνει graffiti, τέχνη δρόμου, μόδα και πολλά άλλα. Όλα αυτά τα στοιχεία

---

¹⁴ Στην Hip Hop κουλτούρα, τα "block parties" είναι εκδηλώσεις που συχνά θεωρούνται ως ένα από τα πρώτα βήματα στην εξέλιξη του είδους. Συνήθως, αυτά τα block parties πραγματοποιούνται σε ανοιχτούς χώρους, όπως δρόμοι ή πλατείες.

συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ταυτότητας μιας γειτονιάς και της πόλης συνολικότερα (Ποταμίτη 2019)

Η ικανότητα της hip-hop να ενεργοποιεί τις νέες γενιές έχει αναδειχθεί ως ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της. Οι νέοι άνθρωποι που μεγαλώνουν σε γειτονιές που συχνά αντιμετωπίζουν προκλήσεις όπως η φτώχεια η ανισότητα, ο ρατσισμός και η αστυνομική βία βρίσκουν στην hip-hop έναν τρόπο να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και να ανακαλύψουν το ταλέντο τους (Ποταμίτη 2019). Η hip-hop μουσική δεν περιορίζεται μόνο σε μια καλλιτεχνική εκφραστική μορφή. Έχει εξελιχθεί σε έναν πολιτισμικό κινητήρα που προωθεί την κοινωνική ευαισθητοποίηση και τη δράση. Καλλιτέχνες hip-hop συχνά αφήνουν το αποτύπωμά τους στην κοινωνική πολιτική, προωθώντας αλλαγές για την κοινότητά τους και πέρα από αυτή. Συνολικά, η hip-hop μουσική αντιπροσωπεύει μια ενωτική δύναμη που συνδέει τις γειτονιές, και ταυτόχρονα επισημαίνει κοινωνικά ζητήματα και προωθεί την αλλαγή.

Τέλος, όσον αφορά το ζήτημα της ορολογίας, ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση του όρου «γειτονιά» στα ελληνικά. Με βάση τη συζήτηση που προηγήθηκε για την μετάφραση ή όχι των όρων, θα ήταν ίσως πιο σωστή η χρήση του όρου στα αγγλικά, δηλαδή «hood». Η επιλογή του ελληνικού όρου γίνεται συνειδητά, καθώς στη συντριπτική πλειοψηφία, οι στίχοι των κομματιών χρησιμοποιούν τον όρο γειτονιά στα ελληνικά, κάτι που δεν συμβαίνει με τον όρο crew που θα δούμε παρακάτω, ο οποίος χρησιμοποιείται αυτούσιος και δεν μεταφράζεται.

2.2.2 To crew

«Δεν είμαστε αδέρφια με όλους, διαχωρίζονται οι λόγοι που γράφουμε. Και κυρίως γιατί όσους λέω αδερφούς και χωρίς τα μικρόφωνα υπάρχουνε» (Rationalistas)

Το crew, όχι μόνο με την έννοια του «πληρώματος», δηλαδή των ατόμων που συνιστούν την μπάντα, την «οικογένεια» και την «κοινότητα» θα λέγαμε, στην Hip Hop κουλτούρα αποτελεί θεμέλιο στη δημιουργία και ανάπτυξη αυτού του μοναδικού μουσικού και καλλιτεχνικού κινήματος. Τα μέλη του crew μπορεί να αποτελούνται από rappers, χορευτές, DJ, και καλλιτέχνες graffiti, και η συνεργασία τους είναι ουσιώδης για τη δημιουργία μοναδικών και αυθεντικών έργων τέχνης. Στο crew ανήκουν και άτομα που δεν έχουν κάποια καλλιτεχνική σχέση με τη hip-hop, που δεν είναι δηλαδή

rappers ή χορευτές κλπ, αλλά η Hip Hop κουλτούρα είναι ο τρόπος ζωής τους, ζουν στις ίδιες γειτονιές και είναι κομμάτι της «οικογένειας» των καλλιτεχνών. «...γιατί όσους λέω αδερφούς και χωρίς τα μικρόφωνα υπάρχουνε...» γράφουν οι Rationalistas.

Το crew στην Hip Hop αντανακλά την αίσθηση της οικογένειας και της αλληλεγγύης. Τα μέλη του στηρίζουν το ένα το άλλο σε κάθε βήμα της δημιουργικής τους πορείας και μοιράζονται τις εμπειρίες και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στον χώρο της hip-hop.

Αρχικά, η hip-hop μουσική χρησίμευσε ως εργαλείο για την αποκάλυψη της αδικίας και του ρατσισμού που βίωναν οι μαύρες κοινότητες. Αντίστοιχα, στο σήμερα συνεχίζει να αποτελεί τρόπο έκφρασης και μεταφοράς προσωπικών εμπειριών, προσφέροντας ασφάλεια και ενίσχυση στα άτομα, δείχνοντας ότι δεν αντιμετωπίζουν απομονωμένα τον σημαντικό αγώνα κατά των καθημερινών διακρίσεων και αδικιών που βιώνουν. Αντιθέτως, αυτός ο αγώνας είναι κάτι που αποτελεί μια συλλογική προσπάθεια, δημιουργώντας έτσι μια κοινότητα που μπορεί να εξελιχθεί (Σαββόπουλος 2019).

Το crew στην hip-hop δεν είναι μόνο μια μουσική ομάδα, αλλά και μια κοινότητα που ενισχύει τους καλλιτέχνες σε πολλά επίπεδα. Μέσα από τη συνεργασία, την αλληλεγγύη και την προώθηση της αυθεντικότητας, το crew αποτελεί την καρδιά της Hip Hop κουλτούρας, ενισχύοντας την καλλιτεχνική και κοινωνική αξία αυτού του μουσικού κινήματος (Ράπτης 2023).

2.3 Hip-Hop Studies

Τα "Hip-Hop Studies" είναι ένα πεδίο της ακαδημαϊκής έρευνας και εκπαίδευσης που αφορά τη μελέτη της Hip Hop κουλτούρας και της hip-hop μουσικής από διάφορες οπτικές. Ξεκίνησαν το 1984 και έως σήμερα έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Ερευνητές/τριες από διάφορα επιστημονικά πεδία έχουν δημοσιεύσει επιστημονικά άρθρα, βιβλία, εργασίες και διατριβές και έχουν συμμετάσχει σε συνέδρια και ακαδημαϊκές συναντήσεις γύρω από τη Hip Hop (Harris 2019). Αυτό το πεδίο επικεντρώνεται στην ανάλυση και την κατανόηση της ιστορίας, των κοινωνικών πτυχών, της πολιτισμικής σημασίας και της επίδρασης της Hip Hop κουλτούρας. Τα Hip-Hop Studies ασχολούνται με θέματα όπως η εξέλιξη της hip-hop μουσικής, η

σημασία των στίχων και της ποιητικής στην hip-hop, ο πολιτικός και κοινωνικός αντίκτυπος της κουλτούρας, η αναπαράσταση του φύλου, της φυλής και της ταξικής ταυτότητας στη hip-hop μουσική και η σημασία της Hip Hop ως μέσου έκφρασης και αγώνα για την κοινωνική δικαιοσύνη. (Harris 2019)

Τα Hip-Hop Studies δεν περιορίζονται μόνο στον ακαδημαϊκό χώρο. Έχουν επίσης επηρεάσει πολλούς τομείς της κουλτούρας και της ψυχαγωγίας. Παραδείγματα περιλαμβάνουν τη δημιουργία ντοκιμαντέρ, την ανάπτυξη της Hip-Hop κριτικής, την εκπαίδευση στον τομέα του DJing και του breakdancing, και την οργάνωση συνεδρίων και εκδηλώσεων που εστιάζουν στην Hip Hop κουλτούρα.

Σημασία έχει να τονιστεί πως, παρά την πρόοδο που έχει υπάρξει σε ακαδημαϊκό επίπεδο γύρω από την κατανόηση και τη μελέτη της Hip Hop κουλτούρας, δεν μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητή «απέξω» και από άτομα που δεν είναι κομμάτι της κουλτούρας αυτής (Harris 2019).

2.4 Αστυνομική βία και καταστολή

Στις 6 Δεκεμβρίου του 2008 ο δεκαπεντάχρονος μαθητής Αλέξανδρος Γρηγορόπουλος πυροβολείται και δολοφονείται εν ψυχρώ από τον ειδικό φρουρό της ελληνικής αστυνομίας Επαμεινώντα Κορκονέα. Το ίδιο βράδυ ξεσπούν μεγάλες κινητοποιήσεις οι οποίες συνεχίζονται έως και τις αρχές του 2009 σε πολλές πόλεις της Ελλάδας αλλά και στο εξωτερικό. Εκπαιδευτικά ιδρύματα τόσο της δευτεροβάθμιας όσο και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τελούν υπό κατάληψη για μεγάλο χρονικό διάστημα, σωματεία και συνδικαλιστικά όργανα εργαζομένων καλούν σε απεργίες και κινητοποιήσεις (Καρπόζηλου 2015). Οι κινητοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν εκείνη τη χρονιά αλλά και τα επόμενα χρόνια, όπως αυτές το 2009 για την επέτειο του ενός χρόνου από τη δολοφονία, καταστέλλονται βίαια από την αστυνομία και πραγματοποιούνται προσαγωγές και συλλήψεις διαδηλωτών/τριών. Σε πολλές περιπτώσεις, υπήρχαν αναφορές για τη χρήση υπερβολικής βίας από την αστυνομία κατά των διαδηλωτών/τριών. Αυτή συμπεριλαμβάνει τη χρήση δακρυγόνων, αντικρουόμενων μεθόδων καταστολής και άλλων μέσων που ενδέχεται να προκαλέσουν τραυματισμούς και σοβαρές επιπτώσεις στους/στις διαδηλωτές/τριες. Τέτοια περιστατικά έχουν προκαλέσει αντιδράσεις στην κοινή γνώμη και έχουν οδηγήσει σε διαμαρτυρίες για την αστυνομική βία.

Η δολοφονία του Α. Γρηγορόπουλου λαμβάνει χώρα στον απόηχο των μεγάλων φοιτητικών και πανεκπαιδευτικών κινητοποιήσεων του 2005-2006 για την ανατροπή της αναθεώρησης του άρθρου 16¹⁵, κατά τις οποίες έχουν επίσης καταγραφεί φαινόμενα αστυνομικής βίας. Το 2006 δόθηκε στη δημοσιότητα βίντεο με τον ξυλοδαρμό από αστυνομικούς ενός κύριου φοιτητή στη Θεσσαλονίκη και το 2007 βίντεο που καταγράφει σκηνές κακοποίησης δύο κρατούμενων μεταναστών στο αστυνομικό τμήμα Ομόνοιας (Καρπόζηλου 2015).

Στο διάστημα 2008-2020 που μελετάται στην παρούσα εργασία, άρθρα της Διεθνούς Αμνηστίας κάνουν λόγο για κακομεταχείριση και υπερβολική χρήση βίας από αστυνομικούς στην Ελλάδα. Πέραν των διαδηλώσεων, υπάρχουν αναφορές για περιστατικά κακομεταχείρισης ατόμων που βρίσκονται υπό κράτηση. Σε αστυνομικά τμήματα και φυλακές, υπάρχουν περιστατικά όπου κρατούμενοι υφίστανται σωματική και ψυχολογική κακοποίηση. Αυτά τα περιστατικά προκαλούν ανησυχία για τον σεβασμό των δικαιωμάτων των κρατούμενων και απαιτούν ανεξάρτητες ερευνητικές διαδικασίες για τη διερεύνηση των υποθέσεων¹⁶.

Πιο συγκεκριμένα, σε άρθρο του 2012 αναφέρονται καταγγελίες για βασανιστήρια σε κρατούμενους και υπερβολική χρήση χημικών σε κινητοποιήσεις¹⁷. Το 2013, δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «Φοβήθηκα την ελληνική αστυνομία περισσότερο από το συριακό στρατό», το οποίο αναφέρεται στην κακομεταχείριση από αστυνομικούς προσφύγων/ισσών που καταφθάνουν στα ελληνικά σύνορα αλλά και για τις συνθήκες κράτησης σε ελληνικά αστυνομικά κέντρα¹⁸. Στις 6 Δεκεμβρίου του 2019 (επέτειος για τα 11 χρόνια από τη δολοφονία του Α. Γρηγορόπουλου) δημοσιεύεται άρθρο που κάνει λόγο για ξυλοδαρμό διαδηλωτή κατά τη σύλληψή του και ενός ακόμη διαδηλωτή, ενώ βρίσκεται ήδη ακινητοποιημένος¹⁹.

Άρθρα και καταγγελίες δημοσιεύονται σε ενημερωτικά sites, εφημερίδες και περιοδικά, ηλεκτρονικά και έντυπα. Ενδεικτικά, η Ένωση Φωτορεπόρτερ Ελλάδας (Ε.Φ.Ε.), καταγγέλλει το 2014 πως μέλος διμοιρίας των ΜΑΤ χτυπά στο μέτωπο με

---

¹⁵ Πληροφορίες για άρθρο 16 βλέπε: Ροδίτου 2003

¹⁶ <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/11198/dioxi-aitoynton-asylo-kai-metanaston-apo-astynomikes-epiheiriseis-kai>

¹⁷ <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/10868/oi-ellinikes-arhes-prepei-na-steiloy-na-ihiro-minyma-enantia-stis>

¹⁸ <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/12870/fovithika-tin-elliniki-astynomia-perissotero-apo-syriako-strato>

¹⁹ <https://www.amnesty.gr/news/press/article/22808/i-diethnis-amnistia-gia-tin-astynomiki>

γκλομπ φωτορεπόρτερ εν ώρα εργασίας²⁰. Στις αρχές του 2020, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), καλεί τις ελληνικές αρχές σε διερεύνηση κάθε καταγγελίας για αστυνομική βία²¹.

Αυτά είναι μόνο λίγα από τα περιστατικά που έχουν καταγραφεί και δημοσιευτεί την περίοδο 2008-2020. Όπως και άλλα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, η αστυνομική βία και καταστολή απασχόλησαν τα hip-hop σχήματα που αποτελούν τους συνομιλητές μου.

Οι Taburo Bota δημοσιεύουν το 2018 το τραγούδι «Είμαστε εκείνοι²²»: «Ψηλά τα χέρια” μια στολή φωνάζει να μην κουνηθώ, νιώθω τη γη μας να γυρίζει, δεν μπορώ να αντισταθώ. Άλλη μια τζούρα πριν εκπνεύσω τον καπνό, όταν ακούω μια σφαίρα να εισπνέει το θυμό.»

Το 2017, οι Social Waste δημοσιεύουν το τραγούδι «Θα ‘τανε δε θα ‘ταν 15²³»: «Θα ‘τανε δε θα ‘ταν 15. Λέει τον φωνάζανε Berkin. Έπεσε σούρουπο κοντά η ώρα 5, κι ήταν καρντάσι από τα μέρη του Nazim. Τον δολοφόνησε η εκεί αστυνομία. Να το θυμάσαι το όνομα: Berkin Elvan. Η αδερφή του κράτους ήταν πάντα η βία, είτε τη στέλνουν οι από δω είτε ο Ερντογάν... Άμα σου τύχει ν’ απαντήσεις τον Αλέξη, πες του για μας ότι δεν πέθανε, πως ζει...»

Το 2021, οι Rationalistas δημοσιεύουν το τραγούδι «Πίσω τα πάντα²⁴»: «Μυρίζει ακόμα Δεκέμβρης του 8 στο πετσί μου βαθιά. Δακρυγόνα και ανάποδα γκλομπ στο κεφάλι στην πρώτη σειρά μια γροθιά (πάντα). Κάτω απ’ τα μάτια maalox, τα μπουκάλια μπροστά μην μας πάρουν μαζί τους. Δεν αλλάζουν αυτά αδερφάκο, αυτοί θα σκοτώνανε και το παιδί τους. Μας είπανε μεμονωμένα τυχαία περιστατικά, τρομοκράτες (αυτοί). Αυτοί, που μες την ΓΑΔΑ βασανίζουν εργάτες της πόλης αντάρτες (αυτοί)...»

Οι Κοινοί Θνητοί δημοσιεύουν το 2018 το κομμάτι «Όμως²⁵»: «Όμως είναι δύσκολος ο δρόμος και μαλάκας ο αστυνόμος που βαράει για τα λεφτά. Άμα ο λαός χορέψει αντάμα θα κλαίτε με μαύρο κλάμα όλοι σας κυρ βουλευτά.»

²⁰ <https://alterthess.gr/efe-kala-kratei-i-astynomiki-via-kata-ton-fotoreporter/>

²¹ <https://alterthess.gr/eeda-diereynisi-kathe-kataggelias-gia-astynomiki-via/>

²² <https://www.youtube.com/watch?v=9KrvFmudZjA>

²³ <https://www.youtube.com/watch?v=B407RQHNLrE>

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=HX30SwXz66c>

²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=mJAQU2GSZG4>

Τραγούδια και σίχοι όπως οι παραπάνω αποτέλεσαν το έναυσμα και συνέβαλαν στο ερευνητικό ενδιαφέρον και στην πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας.

Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία

3.1 Ποιοτική έρευνα

Η παρούσα εργασία στηρίζεται στην ποιοτική έρευνα, καθώς μέσα από αυτή μπορεί να αναδειχθεί η οπτική των συμμετεχόντων/ουσών στην έρευνα και του τρόπου που αυτοί/ές αποδίδουν νόημα στην πραγματικότητά τους (Ιωσηφίδης 2008). Έτσι, δίνεται έμφαση στον τρόπο που βιώνουν και ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα οι ίδιοι/ιες οι συνομιλητές/τριες και τη σημασία που αποδίδουν τόσο σε αυτή όσο και στις δικές τους δράσεις (Σαραφίδου 2011). Μέσω της ποιοτικής έρευνας δίνεται η δυνατότητα για αναζήτηση και μελέτη όχι μόνο της κυρίαρχης κοινωνικής τάσης αλλά και διαφορετικών εκδηλώσεων του ερευνώμενου κοινωνικού φαινομένου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη μόνο η συχνότητα εμφάνισής του (Τσιώλης 2014).

Επιπλέον, ως εθνομουσικολογική - εθνογραφική και επιτόπια, η παρούσα μελέτη χαρακτηρίζεται από την ανάγκη μου να βρίσκομαι «κοντά» με τους πληροφοριοδότες της έρευνας, λαμβάνοντας τις πληροφορίες από «πρώτο χέρι» (Γκέφου-Μαδιανού 1999, 234), δίνοντας ταυτόχρονα έμφαση στη σημασία που αυτοί δίνουν στις δράσεις τους και το νόημα που αποδίδουν στην πραγματικότητα που μελετάται.

Η παρούσα έρευνα λαμβάνει χώρα σε ένα οικείο για εμένα πολιτισμικό σύστημα, έχοντας ως αποτέλεσμα ο «άλλος» να αντιμετωπίζεται ως μέρος του «εαυτού» (Καλλιμοπούλου και Μπαλάντινα 2014). Έτσι η έρευνα αποκτά χαρακτηριστικά έρευνας οίκοι (home fieldwork), δίνοντάς μου τη δυνατότητα να επικοινωνώ μέσω κάποιων «κοινών κωδίκων»²⁶ με τους συνομιλητές μου, αλλά πιθανόν περιορίζοντας «τη φωνή μου» καθώς, δημοσιεύοντας οίκοι, αυξάνεται η ευθύνη του να ανταποκριθώ απέναντι σε αυτά που το «κοινό» αναμένει (Γκέφου-Μαδιανού 1998, 399). Στην εθνομουσικολογική - εθνογραφική έρευνα οίκοι, τα εθνογραφικά δεδομένα διαμορφώνονται τόσο από τους/τις πληροφορητές/τριες και την

---

²⁶ Αυτό συμβαίνει καθώς με τους συνομιλητές μου είμαστε σε κοντινή ηλικία, ζούμε στην Ελλάδα, λόγω του επαγγέλματός μου, που είναι μουσικός αλλά και λόγω πιθανής σύμπτωσης ιδεολογίας και πολιτικών αντιλήψεων.

ερευνήτρια όσο και από τη σχέση «που αναπτύσσεται ανάμεσά τους κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας» (Γκέφου-Μαδιανού 1998). Η επιτόπια έρευνα οφείλει να χαρακτηρίζεται από σεβασμό και την αντιμετώπιση του «άλλου» ως ίσο, ανεξάρτητα από την καταβολή και την ιδεολογία του ερευνητικού υποκειμένου (Λυδάκη 2001, 142).

Ως κύρια ερευνητικά εργαλεία συλλογής δεδομένων στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν ποιοτικές ημιδομημένες συνεντεύξεις και συμμετοχική παρατήρηση, ως βασικές στρατηγικές της εθνομουσικολογικής επιτόπιας έρευνας.

3.2 Ημιδομημένες συνεντεύξεις

Η ημιδομημένη συνέντευξη δίνει τη δυνατότητα στην ερευνήτρια να καθορίζει τους άξονες της συζήτησης αλλά ταυτόχρονα επιτρέπει στους πληροφορητές να προχωρήσουν σε βάθος στην προσωπική τους αφήγηση (Ιωσηφίδης 2008, Robson 2010). Έτσι, μέσω των ανοιχτών και ευέλικτων ερωτήσεων δίνεται η ευκαιρία στους συνεντευξιζόμενους να σταθούν σε κάποια θέματα και να τα αναπτύξουν, αποκαλύπτοντας βιώματα, εμπειρίες και «τις βασικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις» τους (Πανταζής 2004, 82).

Η ευέλικτη δομή της συνέντευξης δίνει τη δυνατότητα προσαρμογής των ερωτήσεων ανάλογα με την κάθε περίπτωση, «καθιστώντας δυνατή την ανάδειξη νέων και απρόσμενων πτυχών της πραγματικότητας» (Πανταζής 2004, 86) μέσα από τη σκοπιά και τις βιωματικές αφηγήσεις του κάθε συνεντευξιζόμενου.

Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με μέλη από τρία hip-hop σχήματα, όπως αναφέρεται στο πρώτο κεφάλαιο, όπου εξηγούνται και οι λόγοι επιλογής των συγκεκριμένων. Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν στο σύνολό τους.

3.3 Ανάλυση περιεχομένου

Τα δεδομένα της συνέντευξης, ως ποιοτικής και ημιδομημένης, αναλύθηκαν βάσει περιεχομένου μέσω της συστηματοποίησης των εννοιολογικών κατηγοριών τους και της κωδικοποίησής τους.

Η ανάλυση περιεχομένου ενδείκνυται στην ποιοτική και κοινωνική έρευνα καθώς είναι έμμεση, ερμηνευτική και μπορεί να περιγράψει και να αναλύσει σε βάθος τα δεδομένα (Ιωσηφίδης 2008, Robson, 2010, Τσιώλης, 2015). Ουσιαστικό μέλημα της ανάλυσης περιεχομένου αποτελούν η αξιοπιστία και η εγκυρότητα (Robson 2010). Τα δεδομένα αναλύονται ποιοτικά, δίνοντας βαρύτητα στη σπουδαιότητα των όσων έχουν ειπωθεί και όχι στη συχνότητά τους.

Με βάση τα παραπάνω, κατά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας χρησιμοποιούνται αυτούσια αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις, επιδιώκοντας να αναδειχθεί το ουσιαστικό περιεχόμενο των λεγομένων των συνεντευξιζόμενων.

3.4 Συμμετοχική παρατήρηση

Στην περίπτωση της εθνομουσικολογικής επιτόπιας έρευνας, η συμμετοχική παρατήρηση αποτελεί προνομιακό μέσο πρόσβασης στην ενσώματη γνώση και το συναίσθημα. Μια πρακτική καλλιτεχνική εμπειρία μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο άμεση σχέση της ερευνήτριας με την τέχνη της εκτέλεσης και τους ανθρώπους που την εκτελούν. Βασικό στόχο της συμμετοχικής παρατήρησης αποτελεί το βίωμα μιας μουσικής κουλτούρας άμεσα και προσωπικά, δίνοντας την ευκαιρία στην ερευνήτρια να «βυθιστεί» σε αυτή είτε ως κοινό είτε, στην περίπτωση της μουσικής συμμετοχικής παρατήρησης, ως ερμηνεύτρια (Kruger 2008).

Ως τρόπος συλλογής δεδομένων, η συμμετοχική παρατήρηση δίνει τη δυνατότητα στην ερευνήτρια να προσεγγίσει ζητήματα σε πτυχές της ανθρώπινης εμπειρίας οι οποίες αλλιώς μπορεί να παρέμεναν απρόσιτες και άγνωστες, ενισχύοντας την εγκυρότητα των δεδομένων και ενδυναμώνοντας την ερμηνεία. Καθώς κατά την εθνομουσικολογική επιτόπια έρευνα εξετάζονται προσωπικά συναισθήματα τα οποία εκφράζονται δημόσια κατά την επιτέλεση (Myers 2014), επιτρέπεται να δοθεί έμφαση σε νοήματα πίσω από τα γεγονότα και την ίδια την επιτέλεση και να παρατηρηθούν δεδομένα που μόνο μέσα από την πράξη γίνονται αντιληπτά (Γκέφου-Μαδιανού 1999).

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη εργασία, η συμμετοχική παρατήρηση επιτεύχθηκε με τη συμμετοχή ως κοινό σε 3 συναυλίες, δύο εκ των σχημάτων με τα οποία πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις (των Social Waste και των Κοινών Θνητών) και των Rationalistas, με τους οποίους δεν πραγματοποιήθηκε συνέντευξη, αλλά οι

στίχοι τους αποτελούν μέρος της έρευνας. Όσον αφορά τη μουσική συμμετοχική παρατήρηση, στη συγκεκριμένη έρευνα είναι δύσκολο να επιτευχθεί καθώς η rap μουσική δεν μπορεί εύκολα να εντάξει κάποιον/α «ξένο/η» στην παραγωγή της.

Σημαντικό να αναφερθεί πως ως ακροάτρια έχω παρακολουθήσει και τα τέσσερα αυτά σχήματα στο παρελθόν αρκετές φορές και για αυτό έχω μια αρκετά ξεκάθαρη εικόνα για το κοινό και τις αντιδράσεις του. Κάθε ζωντανή εμφάνιση όμως παραμένει διαφορετική και η «αντίδραση» στην επιτέλεση μοναδική.

3.5 Περιορισμοί και συμβολή της έρευνας

Κατά την ποιοτική έρευνα, το ενδιαφέρον του/της ερευνητή/τριας δεν είναι στραμμένο στο να ανακαλύψει κάποια αντικειμενική αλήθεια αλλά στην «υποκειμενική βίωση του γεγονότος» (Πανταζής 2004, 80), όπως αυτό περιγράφεται από τον/την συνομιλητή/τρια. Στην παρούσα έρευνα, τα μουσικά σχήματα που έχουν επιλεγεί αποτελούν έως ένα βαθμό αντιπροσωπευτικό δείγμα της conscious hip-hop σκηνής της Ελλάδας που ο στίχος τους αναφέρεται σε εκφάνσεις αστυνομικής βίας και καταστολής. Όπως έχει αναφερθεί και στο πρώτο κεφάλαιο, υπάρχει πληθώρα σχημάτων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν δείγμα για τη συγκεκριμένη μελέτη και έχουν εξηγηθεί οι λόγοι της συγκεκριμένης επιλογής. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη του λόγου των συγκεκριμένων καλλιτεχνών και η κοινωνική πραγματικότητα όπως αυτοί την αντιλαμβάνονται και την παρουσιάζουν μέσα από τα τραγούδια τους.

Επιπρόσθετα, στην ποιοτική επιτόπια έρευνα θεωρείται δεδομένο πως ο/η ερευνητής/τρια και η σχέση και αλληλεπίδραση που έχει με τα υποκείμενα κατά τη διάρκεια της έρευνας επηρεάζουν έως ένα βαθμό τα δεδομένα και τα αποτελέσματα αυτής (Πανταζής 2004).

Στην παρούσα εθνομουσικολογική επιτόπια ποιοτική έρευνα επιχειρείται να αναδειχθεί ο λόγος των συγκεκριμένων μουσικών και σχημάτων και των δικών τους βιωμάτων σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα.

Η επιτόπια έρευνα, παρά το γεγονός πως αποτελεί μια διαδικασία-έμπνευση για πολλούς/ες ερευνητές/ριες του κλάδου²⁷, ως προς την ενασχόλησή τους με αυτό το μοντέλο έρευνας, ενέχει δυσκολίες και κινδύνους. Κατά την πραγματοποίησή της η ερευνήτρια καλείται να υπάρξει σε περιβάλλον μη οικείο και ενδεχόμενα επηρεάζεται η συμπεριφορά της, ειδικά στις περιπτώσεις απειρίας και αρχής της ενασχόλησης με την ερευνητική διαδικασία (Myers 2014). Καθώς η συγκεκριμένη έρευνα έχει χαρακτηριστικά έρευνας οίκου, το κοινωνικό μου περιβάλλον και των συνομιλητών μου είναι κοινό, κάτι που δεν ισχύει για το μουσικό μας περιβάλλον καθώς, παρότι μουσικός, δεν εντάσσομαι στον κλάδο των hip-hop καλλιτεχνών/ιδών.

Η συγκεκριμένη εργασία μελετά σε μεγάλο βαθμό την παρατήρηση και την εμπάθυνση σε συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα και τη θέση των πληροφοριοδοτών της έρευνας απέναντι σε αυτά, η προσοχή μου θα πρέπει να είναι στραμμένη σε μια «αντικειμενική» καταγραφή των απόψεων των συνομιλητών, φροντίζοντας να μην χρωματίζεται η ανάλυση των δεδομένων με τη δική μου προσωπική θέση και ιδεολογία. Χρέος του/της κάθε ερευνητή/τριας αποτελεί η λεπτομερής καταγραφή των περιορισμών και δυσκολιών που συναντά κατά την ερευνητική διαδικασία καθώς μια «αντικειμενική και ουδέτερη επιστημονική γραφή δεν είναι εφικτή» (Αυγητίδου 2006, 34).

Η ερευνητική διαδικασία, ως μία ζωντανή και δυναμική διαδικασία, ανασχηματίζεται και μετασχηματίζεται κατά της διάρκειά της (Ιωσηφίδης, 2008), κατά συνέπεια τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώνονται επαγωγικά και ενδέχεται να τροποποιηθούν χωρίς να επηρεάζεται η σκοπιμότητα της έρευνας.

Η συγκεκριμένη εργασία επιδιώκει αρχικά την ανάδειξη του λόγου και των εμπειριών των συγκεκριμένων καλλιτεχνών και σχημάτων. Κατά την βιβλιογραφική μελέτη, εντοπίστηκε μια έλλειψη στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία γύρω από τη hip-hop και rap μουσική σκηνή με κοινωνικό και πολιτικό στίχο. Η συγκεκριμένη μελέτη φιλοδοξεί να συμβάλει με μία εθνομουσικολογική οπτική στην επιστημονική συζήτηση γύρω από τη συγκεκριμένη μουσική (Σάνη 2022).

---

²⁷ Όπως και η Helen Myers αναφέρει για την επιτόπια έρευνα: «αποτελεί τη μεγάλη δυσκολία αλλά ταυτόχρονα και τη μεγάλη γοητεία του εθνομουσικολογικού εγχειρήματος και δεν είναι λίγοι οι ερευνητές που οφείλουν την πρώτη τους γνωριμία με τον εθνομουσικολογικό κλάδο στην έλξη και τη μαγεία της επιτόπιας έρευνας». Βλέπε: Myers 2014

Κεφάλαιο 4: Αποτελέσματα της έρευνας

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά συλλέχθηκαν μέσω των συνεντεύξεων, της συμμετοχικής παρατήρησης ως κοινό σε συναυλίες των παραπάνω σχημάτων αλλά και της μελέτης των στίχων τους και άλλων συνεντεύξεων που έχουν δώσει στο παρελθόν σε διάφορα μέσα. Η συζήτηση επικεντρώνεται κυρίως σε δύο θέματα: τη διερεύνηση της σχέσης της Hip-hop μουσικής με κοινωνικά γεγονότα και εξελίξεις και την εξέταση των λόγων για τους οποίους οι συγκεκριμένοι καλλιτέχνες και σχήματα ανέδειξαν τα γεγονότα και τις εκφάνσεις αστυνομικής βίας και καταστολής της περιόδου 2008-2020 στην Ελλάδα. Οι συναυλίες και οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα από τον Μάιο έως τον Ιούλιο του 2023. Οι συναυλίες στις οποίες παρευρέθηκα στο διάστημα της έρευνας και στις οποίες θα αναφερθώ είναι οι εξής:

Rationalistas: 27/5/23 στο Πανεπιστήμιο Βόλου για τα 10 χρόνια Liberta

Social Waste: 2/7/23 στο Φράγμα Θέρμης στο πλαίσιο του Lake Mode

Κοινοί Θνητοί: 12/7/23 στην Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων

4.1 Είμαστε εκείνοι και εκείνες

«Είμαστε εκείνοι κι εκείνες που κουβαλάνε ευθύνες...» Taburo Bota

Όπως αναφέρθηκε και στο 1^ο κεφάλαιο, κατά τη διάρκεια της εργασίας πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με 3 hip-hop σχήματα. Αρχικά, θα γίνει η παρουσίαση των σχημάτων και των μελών τους και στη συνέχεια και σύμφωνα με τον οδηγό ερωτήσεων συνέντευξης (βλ. παράρτημα) ακολουθούν τα λεγόμενα των υποκειμένων της έρευνας, στίχοι και τα δεδομένα της παρατήρησης.

Social Waste:

Οι Social Waste ξεκίνησαν το 1999 στο Ηράκλειο Κρήτης, ως μια παρέα παιδιών Λυκείου που γνώρισαν τη hip-hop μέσω των ακουσμάτων τους. Ξεκίνησαν να φτιάχνουν τα πρώτα τους τραγούδια μέσω προγραμμάτων της περιόδου και έχοντας ως βοήθεια πληροφορίες που λάμβαναν μέσω δικτύου ανθρώπων που ασχολούνταν με τη μουσική αυτή. Περνώντας διάφορες αλλαγές ως σχήμα, από το 2014 και μετά οι Social

Waste αποτελούνται από 9 μέλη, 8 άτομα επί σκηνής και έναν ηχολήπτη. Όπως αναφέρεται στη σελίδα²⁸ τους «Οι στίχοι τους βρίθουν από αναφορές στους ποιητές και τους λογοτέχνες του κόσμου, καθώς και στην κοινωνικοπολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, τη Μεσόγειο, και τον κόσμο ολόκληρο». Η συνέντευξη έγινε με δύο από τα μέλη, τον Χρήστο και το Λεωνίδα.

Taburo Bota:

Οι Taburo Bota ξεκίνησαν το 2004 στα Ιωάννινα και, από μια μπάντα τριών μελών, έγιναν από το 2006 μια «παρέα πέντε έξι ατόμων», όπως οι ίδιοι αναφέρουν. Η συνέντευξη έγινε με τον Θάνο (καλλιτεχνικό όνομα Θ. Ρ.). Όπως ο ίδιος σχολίασε, η μπάντα είναι η παρέα του, «οι κολλητοί» του. Σε ένα post²⁹ στη σελίδα τους στο facebook το Φεβρουάριο του 2022 γράφουν: «Κάποτε μέναμε τρία μέλη του γκρουπ στην Παροικιά, ήταν Μάρτιος-Απρίλιος του 2015. Μέναμε σε ένα πολύ παλιό και μικρό δώμα σε μια ταράτσα, το οποίο παραμένει στην καρδιά μου ως το σπιτικό που νοσταλγώ περισσότερο. Είχαμε φτιάξει αυτοσχέδιο booth χρησιμοποιώντας κουβερτες/σεντόνια/ρούχα μέσα στην εντοιχισμένη ντουλάπα για να ηχογραφούμε.»

Κοινοί Θνητοί:

Οι Κοινοί Θνητοί δημιουργήθηκαν το 2016 στο Αλιβέρι Ευβοίας, από όπου και κατάγονται. Η μπάντα αποτελείται από τέσσερα μέλη αλλά στις συναυλίες που επιλέγουν να παίζουν ως full band, επί σκηνής βρίσκονται οκτώ άτομα. Γνωρίζονται από παιδιά και ξεκίνησαν παίζοντας μουσική όλοι μαζί. Μετέπειτα ασχολήθηκαν με τη hip-hop. Όπως αναφέρεται στη σελίδα³⁰ τους: «Η στιχουργική μας στο μεγαλύτερο μέρος της έχει ανθρωπιστικό χαρακτήρα και δημιουργεί έναν κοινωνικό προβληματισμό. Δεν πιστεύουμε πως η τέχνη θα αλλάξει τον κόσμο, αλλά πως με σύμμαχο την τέχνη η αλλαγή του κόσμου αποκτά ρυθμό.». Η συνέντευξη έγινε με τον Αντώνη.

Rationalistas:

Με τους Rationalistas δεν στάθηκε δυνατό να πραγματοποιηθεί κάποια συνέντευξη ή συζήτηση. Παρόλα αυτά, η μουσική και οι στίχοι τους αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα όσων αναφέρονται και σχολιάζονται σε αυτή την εργασία,

---

²⁸ <https://socialwaste.org/>

²⁹ https://www.facebook.com/TaburoBota/posts/pfbid021JFXfCTpuaYqqeyQrgC3fMgi9u4vUvoQM4SMr44VT4TNRv5fkgdiQAPXpV6KZkl?locale=el_GR

³⁰ <https://koinoithnitoi.gr/>

για αυτό και θα παραμείνουν κομμάτι των αποτελεσμάτων της έρευνας μέσω της μελέτης των στίχων τους και της συμμετοχικής παρατήρησης στη συναυλία που παρακολούθησα. Στις 7 Οκτωβρίου του 2021 δημοσιεύουν³¹ στη σελίδα τους στο facebook: *«Καλησπέρα παλιόπαιδα! 20 μήνες από το τελευταίο μας live, επιστρέφουμε πιο ορεξάτοι από ποτέ για την παρουσίαση του δίσκου “Πίσω τα πάντα”. Μια παρουσίαση που σας τη χρωστάμε από τον προηγούμενο Φεβρουάριο. Το ότι επιλέξαμε συνειδητά να πραγματοποιηθεί η συναυλία στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο αποτελεί την ελάχιστη συμβολή μας στην επανοικειοποίηση των δημόσιων χώρων, στους οποίους κάθε μαζική δραστηριότητα δέχεται επίθεση από την ακροδεξιά κυβέρνηση τα τελευταία δύο χρόνια. Τα έσοδα που θα προκύψουν από το live (μπαρ και κουτί ενίσχυσης) θα διατεθούν αποκλειστικά για την ενίσχυση των δικαστικών εξόδων του άδικα καταδικασμένου σε 19 χρόνια φυλάκιση, αναρχικού, Βαγγέλη Σταθόπουλου. Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όσες και όσους συνέβαλαν και θα συμβάλλουν για να πραγματοποιηθεί η συναυλία. Η αλληλεγγύη είναι το όπλο μας. Σας περιμένουμε όλες και όλους. Πάμε να πάρουμε πίσω τα πάντα!»*

---

³¹https://www.facebook.com/Rationalistas/posts/pfbid02XPDA7RcpPnt2PNerYwKjEGKWqSxxC5K8SEbz8XA9E8x6mGuQvdcmpgjZ7V9bAXol?locale=el_GR

4.2 Γιατί conscious hip-hop

«...Ακούω σφύριγμα στις ράγες μας, κάτι μας τρομάζει, σε λίγα δευτερόλεπτα μάλλον θα είμαστε σκόνη. Θα έχουμε γίνει και εμείς θέμα σε μια οθόνη, θα έχουμε γίνει αφορμή για έκτακτο δελτίο.

Που είναι ο γιος μου, που είναι η κόρη μου, δεν το σηκώνει;

Ταξίδευε με το Intercity 62...»

Κοινοί Θνητοί

«Κοινωνικό τραγούδι ακούγαμε από όταν ξεκινήσαμε, οπότε αυτό προσπαθήσαμε να κάνουμε και εμείς...» λένε οι Social Waste. Η ελληνική hip-hop σκηνή αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα στην έκφραση γεγονότων και την κοινωνική συνείδηση κατά τη διάρκεια των κοινωνικών εξελίξεων στην Ελλάδα από το 2008 έως το 2020. Πολλοί καλλιτέχνες του είδους χρησιμοποίησαν τη μουσική τους για να εκφράσουν τις απόψεις τους, να ανταποκριθούν στα κοινωνικά γεγονότα και να προβάλλουν τα θέματα που τους απασχολούσαν. Οι Κοινοί Θνητοί αναφέρουν: «Στα πρώτα κομμάτια αν τα ακούσεις σίγουρα παίζουμε κοινωνικά θέματα μέσα, όπως η αποξένωση, το προσφυγικό...ένα κομμάτι είναι το κελί ας πούμε, ρε παιδί μου, που μιλάει για τον ψυχολογικό εγκλεισμό ας το πούμε. Και άλλα κομμάτια που έχουν να κάνουν με την ελευθερία ας πούμε... Έτσι λίγο πιο... αχταρμάς πολιτικά. Όταν ξεκινήσαμε να τα γράφουμε δεν τα γράφαμε με κάποιο στόχο, ας πούμε, θα κάνουμε πολιτικό τραγούδι ή δεν ξέρω τι, στρατευμένη τέχνη... Από κει και πέρα όλοι είμαστε άνθρωποι, μας αφορούν αυτά τα θέματα τα οποία τα βιώνουμε, έτσι; Δεν τα βλέπουμε ελιτίστικα απέξω... Εννοώ ότι είμαστε αντιμέτωποι και με αυτές τις καταστάσεις στα εργασιακά και εμείς και οι φίλοι μας και οι οικογένειές μας. Η οικονομική κρίση μας πέτυχε σε μία ηλικία που είτε τελειώναμε το σχολείο, είτε ήμασταν φοιτητές ή είχαμε ξεκινήσει να μπορούμε στην εργασία και τα αποτελέσματα ήταν καταστροφικά τότε έτσι; Αυτά τα χρόνια εκεί του '11, του '12... ».

Μέσα από τα λόγια των συνομιλητών μου, γίνεται ξεκάθαρο πως η μουσική τους, τόσο το κομμάτι των στίχων όσο και της παραγωγής, αλλάζει κι μετασχηματίζεται στην πάροδο των χρόνων. Οι εμπειρίες και οι κοινωνικές συνθήκες

που βιώνουν «μεγαλώνοντας³²» διαμορφώνουν και τη θεματολογία των κομματιών τους. Η ίδια η παραγωγή αλλάζει, καθώς επιλέγουν να εντάξουν ή όχι αναλογικά όργανα στη σκηνή, αλλάζοντας ή προσθέτοντας νέα στοιχεία στον Hip Hop τρόπο.

«...Αν ξαναπείς για τους δρόμους του Παπαδόπουλου θα σε κρεμάσω στο δέντρο του Αβραμόπουλου...» Taburo Bota

Κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, πολλοί hip-hop καλλιτέχνες και καλλιτέχνιδες ανέλυσαν τις επιπτώσεις της κρίσης στην καθημερινότητα των πολιτών. Ανέδειξαν τα οικονομικά προβλήματα, την ανεργία και την ανισότητα. Επιπλέον, η hip-hop σκηνή συχνά ασχολήθηκε με θέματα όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η ρατσιστική βία, η προσφυγική κρίση και η πολιτική αντιπαράθεση. Καλλιτέχνες δημιούργησαν τραγούδια που αντικατοπτρίζουν την κοινωνική τους ανησυχία και αγωνία. Οι Social Waste σχολιάζουν: «Ζούμε σε ένα νεοφιλελεύθερο καθεστώς το οποίο για να μπορέσει να διαθέσει στην αγορά διάφορες μορφές της δημόσιας περιουσίας, από τα τρένα, την ενέργεια ή τα πανεπιστήμια, αποποιείται όλες τις υποχρεώσεις και τα χαρακτηριστικά που είχε το κράτος ως κοινωνικό κράτος και κρατάει μία (υποχρέωση), αυτή της καταστολής... Απολύει δημοσίους υπαλλήλους σε οποιονδήποτε άλλον τομέα και προσλαμβάνει κυρίως στις δυνάμεις καταστολής, στο στρατό και στην αστυνομία. Γιατί; Για να καταστέλλει την οποιαδήποτε αντίδραση...». Εκτός από συγκεκριμένα κοινωνικά γεγονότα, η ιδεολογία και η πολιτική σκέψη των μελών του κάθε σχήματος φαίνεται να επηρεάζει τους στίχους τους. Η θέση τους γύρω από την ύπαρξη και τη λειτουργία των μηχανισμών καταστολής του κράτους γίνεται ξεκάθαρη μέσα από τα τραγούδια τους.

Οι Κοινοί Θνητοί με αφορμή τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στα Τέμπη στις 28/2/2023³³ σχολιάζουν: «Εντάξει, αυτό τώρα το να γράφουμε κομμάτια βάσει συμβάντων που γίνονται επίκαιρο το έχουμε ξανακάνει... Να μιλάμε μεταξύ μας και να λέμε: ρε φίλε δεν γίνεται κάποιος πρέπει να τα πει ... Και λέμε πρέπει να γράψω αυτό το κομμάτι. Έτσι είπαμε δηλαδή... Και εμείς να συμβάλουμε στην αποκάλυψη του εγκλήματος από τη δικιά μας πλευρά, την καλλιτεχνική και στην προσπάθεια αυτό που λέμε να μην ξεχαστεί το έγκλημα...». Στη συνέντευξη σχολιάζουν επίσης πως κάποια

---

³² Χρησιμοποίησά σκόπιμα τη λέξη «μεγαλώνοντας», καθώς και τα τέσσερα σχήματα ξεκίνησαν από όταν τα μέλη τους ήταν ακόμη μαθητές.

³³<https://alterthess.gr/itane-neoi-itan-paidia-maziki-diamartyria-sti-thessaloniki-gia-to-egklima-sta-tempi/>

γεγονότα, όπως η δολοφονία του Α. Γρηγορόπουλου που στιγματίσαν τόσο τους ίδιους όσο και ολόκληρες γενιές, για αυτό και αποτέλεσε αφορμή τόσο για τους στίχους τους όσο και για τα ίδια τους τα πιστεύω.

Οι Taburo Bota αναφέρουν πως, παρά τον στίχο τους που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως στίχος με κοινωνικές και πολιτικές ανησυχίες «...δεν θα πούμε ότι καιρό έχουμε να βγάλουμε κάτι, συμβαίνει αυτό, πρέπει να πούμε την άποψή μας για αυτό το θέμα. Δηλαδή δεν θα μας κινήσει εσωτερικά αρχικά αυτό, θα μας κινήσει εσωτερικά η ανάγκη μας για να κάνουμε ένα καινούργιο τραγούδι, να ακούσουμε δηλαδή νέα λόγια πάνω σε μία νέα μουσική και να ευχαριστηθούμε τη διαδικασία».

Η hip-hop σκηνή αποτέλεσε επίσης έναν χώρο όπου οι νέοι καλλιτέχνες μπορούσαν να εκφράσουν τις απόψεις τους και να επηρεάσουν την κοινή γνώμη με τα κοινωνικά τους μηνύματα. Αυτή η σκηνή συνέβαλε στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης και στη διάδοση των ιδεών και των ανησυχιών της νέας γενιάς. Όσον αφορά την ανάπτυξη της conscious hip-hop μουσικής στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, οι Κοινοί Θνητοί σχολιάζουν: «Όλη η ουσία όταν κάνεις ένα κομμάτι είναι στο περιεχόμενο, στο τι λες. Μετά η μορφή μπορεί να αναδεικνύει το περιεχόμενο ή να το χαντακώνει. Το πώς έφτασε το hip-hop να είναι το κύριο, το πιο εμπορικό είδος παγκοσμίως είναι μεγάλη διαδικασία τέλος πάντων, αλλά ισχύει, ωραία; Μέχρι στιγμής ισχύει. Σίγουρα είναι πιο εύκολο να κάνεις hip-hop από το να παίζεις κλασική μουσική. Γιατί είναι πιο προσβάσιμο το να φτιάξεις ένα beat, ας πούμε. Χρειάζεσαι απλά ένα laptop και ακουστικά, μετά γράφεις τους στίχους, τους λες, ξέρεις... βγαίνει πολύ εύκολα, για αυτό υπάρχει και τόσο μεγάλη ανάπτυξη στην Ελλάδα. Δηλαδή ο καθένας μπορεί να κάνει hip-hop από το σπίτι του... Και έτσι πήγαμε και εμείς προς το hip-hop, χωρίς να το καταλάβουμε.». Μέσα στην ιστορία της hip-hop αναφέρεται συχνά η τεχνική ευκολία που υπάρχει λόγω του τρόπου παραγωγής της σε σχέση με άλλα είδη μουσικής που έχουν ως προϋπόθεση την ενασχόληση με μουσικό όργανο. Αυτό φαίνεται να έχει παίξει ρόλο ιστορικά στην ανάπτυξη και τη διάδοση της hip-hop ανά τον κόσμο. Στο τραγούδι των Social Waste «Το hip-hop της Μεσογείου», που περιγράφεται και η hip-hop ιστορία, αναφέρεται: «Χρειαζότανε μόνο ένας dj, δυο πικάπ και δυο ηχεία, ύστερα προστέθηκε κι ένα μικρόφωνο να διασκεδάζει την πλατεία».

«...Η Αθήνα του γιου του Τέρη Χρυσού, του Βορίδη, του Πλεύρη, του Άδωνη ... Κάποιες χιλιάδες παρακολουθήσεις (όλοι παρακολουθούν) σκοτώνει το ρεύμα και φέτος (και αυτούς που δεν το ακουμπούν)...» Rationalistas

Οι Social Waste σχολιάζουν πως υπάρχουν ζητήματα τα οποία δεν αποτελούν αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο αλλά έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα: «...Δεν περιμένουμε τις εξελίξεις τις πολιτικές και τις κάνουμε στίχο. Προσπαθούμε να τις συνδέουμε με ευρύτερα φαινόμενα. Δεν κάνουμε ένα στίχο επειδή κάτι συνέβη σήμερα. Προσπαθούμε να το συνδέουμε με ευρύτερα φαινόμενα είτε που συμβαίνουν εδώ είτε σε άλλα μέρη... να έχει μία λυρικήτητα αυτό το πράγμα... Υπάρχουν πράγματα τα οποία δεν συμβαίνουν μόνο εδώ, συμβαίνουν και σε άλλες περιοχές του κόσμου. Από τις ιδιωτικοποιήσεις μέχρι την αστυνομική βία ή την καταστολή των μεταναστευτικών πληθυσμών ή τον στιγματισμό... Εμείς δεν γράφουμε ένα τραγούδι που να λέει πνίγηκαν πέντε μετανάστες σε μία βάρκα εδώ δίπλα και αυτό είναι όλο. Το συνδέουμε με τη γενικότερη έννοια των συνόρων, του έθνους-κράτους την κοινωνική κατασκευή... ότι αυτά τα πράγματα δεν συμβαίνουν μόνο εδώ, συμβαίνουν και σε άλλα μέρη του κόσμου, στο Μεξικό, την Παλαιστίνη και δεν αφορά μόνο το στενό ελληνοκεντρικό σύμπαν μας...». Μέσα από τα τραγούδια των συνομιλητών μου περιγράφονται παγκόσμιες πολιτικές, οικονομικά και κοινωνικά συστήματα που, σύμφωνα με τους ίδιους, «καταπιέζουν και δολοφονούν». Σκιαγραφούνται επίσης αντιστάσεις που υπάρχουν σε πολλά μέρη του κόσμου. Αντιστάσεις που είτε έχουν ξεκινήσει με αφορμή ένα κοινωνικό γεγονός είτε αντιδρούν στη χρόνια καταπίεση που υφίστανται άνθρωποι – λόγω - της καταγωγής τους, της κοινωνικής τους τάξης κ.ά. - ή ακόμη και ολόκληροι λαοί.

Όσον αφορά την απήχηση που έχει η hip-hop στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, οι Taburo Bota σχολιάζουν «Εγώ το κεντράρω στο ότι η ζωή είναι δύσκολη και υπάρχει ατομισμός και μέσα από το hip-hop υπάρχουν άτομα που δείχνουν ότι είναι δύσκολο αλλά τα κατάφεραν. Και πολύς κόσμος μπορεί να ταυτιστεί και να ταυτίσει την καθημερινότητά του και τον αγώνα του για επιβίωση, ανέλιξη και τα λοιπά και να πάρει έμπνευση από τραγούδια του ASWER, ΛΕΞ και τα λοιπά.»

4.3 Αστυνομική βία. Hip Hop κώδικας και προσωπικές εμπειρίες

«...μυρίζει ακόμη Δεκέμβρης του '08 στο πετσί μου βαθιά...»

Rationalistas

Όπως αναλύθηκε στο 2^ο κεφάλαιο, η hip-hop μουσική έχει ρίζες στα αφροαμερικανικά και λατινικά κοινοτικά περιβάλλοντα της Νέας Υόρκης και αναπτύχθηκε ως έκφραση της αντίδρασης σε κοινωνικά προβλήματα όπως η φτώχεια, η ανεργία, ο ρατσισμός και η κοινωνική αδικία. Καλλιτέχνες της conscious hip-hop σκηνης χρησιμοποιούν τους στίχους τους για να αναδείξουν τις ανισότητες και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κοινότητές τους.

«...Δεν κάνω τσιμουδιά, δε βγάζω το σκασμό όσο η καταστολή θα μας βαράει στο ψαχνό...» Κοινοί Θνητοί

Οι στίχοι της conscious hip-hop μουσικής, περιλαμβάνουν συχνά αναφορές σε αστυνομική βία, καταπίεση και αδικία και προσπαθούν να αναδείξουν αυτά τα ζητήματα.

«...Από τον Έβρο στον ελαιώνα τα αδέρφια μας μπάτσοι χτυπούν και οι κοριτσάρες στα Εξάρχεια μπαίνουν στην κλούβα ενώ τραγουδούν οι καλύτερες μέρες θα 'ρθουν...» Rationalistas

Σχετικά με τη σχέση της Hip Hop κουλτούρας και την καταγγελία της αστυνομικής βίας, οι Taburo Bota αναφέρουν: «Από το πιο γνωστά κομμάτια που υπάρχουν κατά της αστυνομίας είναι hip-hop. Η σύγκρουση με την αστυνομία και καταγγελία της αστυνομικής βίας είναι πολύ βασικό στοιχείο HipHop νοοτροπία. Είναι κάτι που είναι κοινό μέχρι και στα άτομα που παράγουν hip-hop υποπροϊόντα, δηλαδή ακόμη και οι mainstream rappers θα κρίζουν την αστυνομία... φαντάζομαι ότι αναφορές κατά της αστυνομίας, όχι σε συγκεκριμένα περιστατικά αλλά γενικά και αόριστα, παίζει να είναι άπειρες... Εγώ στη δική μου έρευνα που μελετούσε στις ιστορικές αναφορές βρήκα με μεγάλο ενδιαφέρον ότι η πρώτη ιστορική αναφορά είναι στη δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά. Δηλαδή από το παρελθόν, το πρώτο πράγμα που επιλέγει να αναφερθεί και να κρατήσει ζωντανό είναι η δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά, η οποία μέχρι και πρόσφατα μέσα από Rationalistas και Βέβηλο, αν δεν κάνω λάθος, υπάρχει ακόμη. Δηλαδή μιλάμε για μία δολοφονία για την οποία ούτε πολύς

κόσμος μιλάει, ούτε πολλά άλλα είδη μουσικής έχουνε να πούνε πολλά. Αλλά παραμένει επίκαιρο. Θέλει η κοινότητα να κρατάει ζωντανά στη μνήμη της περιστατικά αστυνομικής βίας, δηλαδή το όπλο στην ΑΣΣΟΕ, τη δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά, τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου κι άλλα πολλά τέτοια περιστατικά... είναι κάπως... είναι στον κώδικα, το κάνεις και ασυναίσθητα.». Ο αντικατασταλτικός χαρακτήρας της hip-hop φαίνεται από τα πρώτα της βήματα. Τόσο μέσα από τη βιβλιογραφία όσο και μέσα από τα λεγόμενα των συνομιλητών μου γίνεται ξεκάθαρη η σχέση μεταξύ Hip Hop κουλτούρας και καταγγελίας της αστυνομίας, ως κατασταλτικού μηχανισμού.

«“Ψηλά τα χέρια” μια στολή φωνάζει να μην κουνηθώ, νιώθω τη γη μας να γυρίζει, δεν μπορώ να αντισταθώ. Άλλη μια τζούρα πριν εκπνεύσω τον καπνό, όταν ακούω μια σφαίρα να εισπνέει το θυμό...» Taburo Bota

Οι Social Waste σχολιάζουν πως, εκτός από την γενική στάση της hip hop κοινότητας ενάντια στην αστυνομική βία και καταστολή σημαντικό ρόλο παίζουν και οι προσωπικές εμπειρίες του καθένα: «Τα βασικά μέλη της μπάντας έχουμε όλοι την ίδια ηλικία. Που σημαίνει ότι το 2000 μέχρι το 2007 ήμασταν όλοι φοιτητές. Εκείνα τα φοιτητικά χρόνια ήταν λίγο έντονα... οπότε κατεβαίναμε και πάρα πολύ στο δρόμο. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε ήδη βιώματα για την αστυνομική βία. Εγώ προσωπικά έχω φάει ξύλο, φαντάζομαι και ο Λεωνίδας, είτε άμεσα είτε μέσω δακρυγόνων κτλ.».

«...Κι όταν τρελαίνονται και κάνουν φασαρία, ξύλο και photoshop κερνάει η αστυνομία...» Social Waste

Οι Κοινοί Θνητοί αναφέρονται στις δικές τους εμπειρίες γύρω από την αστυνομική βία και καταστολή: «Εμείς από μικροί εδώ στην επαρχία την έχουμε βιώσει σε εισαγωγικά, όχι ότι μας δέρνουν οι μπάτσοι στο Αλιβέρι, αλλά θυμάμαι χαρακτηριστικά να αράζουμε σε πλατείες ξέρω ‘γω να πιούμε καμιά μπύρα και να έρχονται να μας κάνουν αναγνώριση στοιχείων τρεις φορές το ίδιο βράδυ, έτσι για να μας σπάσουν τα νεύρα... Ήμασταν μπροστά στις καταλήψεις, σε ό,τι γινότανε. Εγώ είχα συλληφθεί κιόλας για τέτοιο λόγο... στο σχολείο και γενικά όπως σου είπα για τα κοινωνικά αυτά γεγονότα που μας σημάδεψαν ήταν η δολοφονία του Γρηγορόπουλου που μας βρήκε στη δευτέρα Λυκείου. Ήταν, πώς να στο πω, πολύ μεγάλο τράνταγμα για εμάς τότε. Ήταν ένα παιδί στην ηλικία μας και εδώ στο Αλιβέρι, όπως και σε όλη την Ελλάδα, έγιναν κινητοποιήσεις και τα λοιπά... άρα ξεκίνησε κάπως έτσι για μας

το θέμα της αστυνομικής βίας, έτσι τη γνωρίσαμε. Από τα απλά, αυτές τις βλακείες που σου είπα στην αρχή, μέχρι τη δολοφονία ενός παιδιού... Εγώ τουλάχιστον, ως φοιτητής, είχα αρχίσει να μπλέκομαι με το φοιτητικό κίνημα και τότε ήταν πολύ άγρια καταστολή.».

Αφορμή για τα τραγούδια των συνομιλητών μου έχουν αποτελέσει διάφορα συμβάντα και κοινωνικές καταστάσεις. Η θεματολογία τους φαίνεται ανά τα χρόνια να αλλάζει, να ασχολείται περισσότερο με κάποια ζητήματα από ό,τι σε παλαιότερη δισκογραφία τους. Η καταγγελία της αστυνομικής βίας συγκεκριμένα αποτελεί μέρος της θεματολογίας και των τεσσάρων συνομιλητών μου. Ο αντικαταστατικός χαρακτήρας της hip-hop συνολικά, η ιδεολογική αντίληψη γύρω από την έννοια της καταστολής και των κατασταλτικών μηχανισμών αλλά και συγκεκριμένα περιστατικά αστυνομικής βίας και προσωπικές εμπειρίες των μελών έχουν αποτελέσει αφορμή για τους στίχους τόσο των συνομιλητών μου όσο και πολλών σχημάτων της conscious hip-hop σκηνής.

«...Σ' όλα τα αδέρφια και σε όλα τα αλάνια, που βρεθήκαν λαβωμένα απ' τα κρατικά τους γκάνια. Και για σας χιλιοακουσμένοι Αλέξη και Μιχάλη, τα ονόματα σας σφαίρες στου λαού μας τη σκανδάλη!...» Κοινοί Θνητοί

4.4 Πέρα από την αστυνομική βία

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, τόσο στις συνεντεύξεις όσο και μέσω της μελέτης των στίχων των τεσσάρων σχημάτων αλλά και συνολικά της conscious hip-hop σκηνής της Ελλάδας, προκύπτει πως η αστυνομική βία και καταστολή δεν είναι ξεκομμένη από τη συνολική κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα. Μέσω των λεγόμενων των συνομιλητών μου, αναδείχθηκαν κάποια ακόμη ζητήματα τα οποία έχουν απασχολήσει τα τραγούδια τους.

4.4.1 Εργασιακή πραγματικότητα

«...Όταν έβλεπα τον Αλαντίν στην Disney με το τζίνι, τα αδέρφια μου γαζώνανε κάτω στην Παλαιστίνη. Μα σε ευχαριστώ Θεέ, που έχω και έναν ΟΗΕ και να ενδιαφερθώ για αυτά δε χρειάστηκε ποτέ. Να είναι καλά και το NATO και οι Ηνωμένες Πολιτείες, της θρησκείας το αδελφάτο, όλες τις παιδευαστίες. Μα όμως πάνω από όλα

*τα άλλα, στου μεγάλου μας τη σάλα, δε θα είχες την κουτάλα, αν δεν ήσουν
καπιτάλα...»*

Κοινοί Θνητοί

Η ανάδειξη εργασιακών ζητημάτων και ανισοτήτων έχει βρει σημαντικό χώρο στους στίχους και τον ρυθμό της hip-hop μουσικής. Η hip-hop αντιμετωπίζει και αναδεικνύει τα εργασιακά θέματα και τις ανισότητες, προσπαθώντας να συμβάλλει στην αυξημένη ευαισθητοποίηση και την αλλαγή στην κοινωνία.

*«...Αφού σε σπρώζανε πρώτα στην ανεργία, τώρα σου αλλάζουν τη δουλειά με τη δουλειά. Και θα δουλεύεις 6 και 7 ημέρες, θα `ναι ίδιες οι Κυριακές με τις Δευτέρες. Και για χαλκά σου `χουν περάσει το μισθό σου. Χόρευε αρκούδα για τα 500 ευρώ σου...»
Social Waste*

Καλλιτέχνες, πολλοί από τους οποίους μεγάλωσαν σε φτωχογειτονιές και αντιμετώπισαν σοβαρά εργασιακά ζητήματα, χρησιμοποιούν τη μουσική τους για να εκφράσουν τις εμπειρίες τους, υπενθυμίζοντας την πραγματικότητα πολλών ανθρώπων που προσπαθούν να επιβιώσουν στον σύγχρονο εργασιακό κόσμο. Οι στίχοι τους αναφέρονται συχνά στην ανεργία, την ανεπάρκεια εισοδήματος και την εργασιακή εκμετάλλευση. Οι προσωπικές εμπειρίες και οι αναπαραστάσεις των μελών των σχημάτων αποτελούν αφορμή για τα τραγούδια τους. Οι Κοινοί Θνητοί αναφέρουν πως και αυτοί είναι κομμάτι της κοινωνίας, βιώνουν όπως όλοι την οικονομική κρίση και τις συνέπειες αυτής. Οι στίχοι αυτοί λειτουργούν ως αφορμή ανάδειξης της ανάγκης για αλλαγές στις εργασιακές πρακτικές και την αντιμετώπιση των ανισοτήτων.

*«...Εδώ που τελειώνουν τα φράγκα της πρώτης πριν φτάσει η μέση του μήνα...»
Rationalistas*

Όσον αφορά τη σχέση με διάφορα κινήματα της χώρας, οι Social Waste σχολιάζουν: «Υπάρχει μία οργανική σχέση. Συμμετέχουμε ας πούμε στην πρωτοβουλία της BIOME, okay. Μετά γράφουμε ένα τραγούδι και αυτό το κάνουμε video clip στη BIOME. Δεν το φτιάξαμε εμείς και μετά το πήρε ίδιο η BIOME. Το φτιάξαμε κάπως εμπνεόμενοι από αυτή την ιστορία. Είναι αμφίδρομη η σχέση.» Συνεργατικά εγχειρήματα και αυτοοργανωμένοι χώροι, ως μια άλλη αντίληψη γύρω από την εργασία και τις εργασιακές σχέσεις, φαίνεται να εμπνέουν τους συνομιλητές μου και να αποτελούν αφορμή για τα τραγούδια τους.

«..Αυτό δεν είναι ποίηση, αυτό είναι υπενθύμιση. Αυτό 'ναι για να αντέχουμε τα φάλτσα των καιρών. Αυτό 'ναι για να αντέχουμε τις βάρδιες στη σεζόν...» Taburo Bota και Κοινοί Θνητοί

4.4.2 Αντιρατσιστικό και αντιφασιστικό κίνημα.

«Κι άμα σου τύχει να απαντήσεις και τον Παύλο, να του μιλήσεις είναι ένας παλιός μου φίλος. Κι έτσι και έχουνε φασίστες κι εκεί πάνω, να μη φοβάσαι θα σε προστατέψει εκείνος.»

Social Waste

Ο αντιρατσισμός είναι συχνό θέμα στο hip-hop. Οι καλλιτέχνες όπως οι Public Enemy, οι N.W.A και οι Kendrick Lamar έχουν δημιουργήσει κομμάτια που αναφέρονται στον ρατσισμό και στην ανάγκη για αλλαγή. Οι στίχοι τους αντικατοπτρίζουν την οργή και την απογοήτευση που προκαλεί ο ρατσισμός, προκειμένου να ευαισθητοποιήσουν το κοινό σχετικά με τις ανισότητες που υπάρχουν. Το hip-hop δεν αναφέρεται απλώς στον ρατσισμό, αλλά και προωθεί την ενότητα και την αλληλεγγύη. Σε συναυλίες και μουσικές εκδηλώσεις, οι οπαδοί του hip-hop ανεξαρτήτως «ράτσας», φύλου ή κοινωνικού καθεστώτος, συγκεντρώνονται για να απολαύσουν τη μουσική και να δημιουργήσουν ένα αίσθημα κοινότητας.

Η hip-hop είναι ανατρεπτική μουσική που έχει εξελιχθεί σε ένα ισχυρό μέσο έκφρασης και κοινωνικής συνειδητοποίησης. Στο πλαίσιο της σχέσης της με τον αντιρατσισμό και τον αντιφασισμό, η hip-hop έχει αποδειχθεί πρωταγωνιστής στην καταπολέμηση του ρατσισμού, της ανισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Καθώς η hip-hop αναδείχθηκε στα γκέτο της Νέας Υόρκης ως έκφραση των καθημερινών αγώνων της αφροαμερικανικής και λατινοαμερικανικής κοινότητας. Οι στίχοι των τραγουδιών είναι μια πλατφόρμα για να αναδείξουν τις εμπειρίες τους, συχνά περιλαμβάνοντας τα προαναφερόμενα θέματα όπως η φτώχεια, η ανισότητα, ο ρατσισμός και η αστυνομική βία. Η μουσική αυτή προσφέρει έναν ασφαλή χώρο όπου οι καλλιτέχνες μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα και να αντιμετωπίσουν κοινωνικά ζητήματα.

«...Στα σχολεία που πήγα δε διδάσκουν το μίσος κι ίσως κάποτε ίσως να το ζήσεις κι εσύ. Στα σχολεία που πήγα έχουν κάνει στην μπάντα κρατική προπαγάνδα, δολοφόνους ναζί...» Social Waste

«...Οι μέρες μεγαλώσανε κι οι νύχτες εδώ πέρα δεν περνάνε. Ποιος θέλησε να φύγει από τον τόπο του, να πάρουνε τον κόπο του και να τον κυνηγάνε; Αλήθεια, πώς να το εξηγήσουμε, εκείνα τα παιδιά ακόμη ρωτάνε. Ρωτάνε πριν τους κλείσουνε τα μάτια τους για τελευταία φορά “Είναι καλά εκεί που πάμε” ...» Rationalistas

Ο αντιφασισμός είναι ένα άλλο θέμα που έχει επηρεάσει τη hip-hop. Πολλοί καλλιτέχνες έχουν δημιουργήσει μουσική που αντιμετωπίζει την ανάδυση της ακροδεξιάς και του φασισμού. Από τους στίχους τους προκύπτει ένα μήνυμα ενάντια στη μισαλλοδοξία, τον σεξισμό και την απερίσκεπτη βία. Οι Κοινοί Θνητοί αναφέρουν: «Επίσης η άνοδος του φασισμού εκείνα τα χρόνια, όταν είχαμε ξεκινήσει, ήταν κάτι το οποίο, πώς να το πω, μας έκαιγε και σε τοπικό επίπεδο. Εδώ πέρα ας πούμε στο Αλιβέρι κάναμε ό,τι μπορούσαμε και τα καταφέραμε να μην φτιάξει γραφεία Χρυσή Αυγή... Ήταν κάτι που μας αφορούσε πάρα πολύ, για αυτό έχουμε και κομμάτια εκείνης της περιόδου που μιλάνε για το φασισμό». Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα από το μέλος της Χρυσής Αυγής Γιώργο Ρουπακιά, αποτέλεσε την αφορμή για να ενισχυθεί στην Ελλάδα ένα μεγάλο αντιφασιστικό κίνημα, το οποίο είχε ξεκινήσει να δημιουργείται ήδη από την αρχή της ανόδου της ακροδεξιάς και παίρνοντας εφόδια από το κίνημα του Δεκέμβρη του 2008. Οι συνομιλητές μου συμμετέχουν ενεργά στο αντιφασιστικό αυτό κίνημα αλλά και στα χρόνια που ακολούθησαν, τόσο μέσω των στίχων τους όσο και της συμμετοχής σε φεστιβάλ και κινητοποιήσεις με αυτή τη θεματολογία.

«...Εσύ που μας το παίζεις του έθνους πατριώτης, της κεφαλαιοκρατίας μας στρατιώτης. Εσύ που κάνεις πόλεμο μονάχα στους αμάχους, στο πόλεμο όμως χώθηκες πίσω απ 'τους βράχους...» Κοινοί Θνητοί

Επιπλέον, η hip-hop, όπως και άλλα είδη μουσικής, δεν περιορίζεται στον στίχο και τη δημιουργία. Ορισμένοι καλλιτέχνες έχουν δράσει ενεργά για να υποστηρίξουν τον αντιφασισμό μέσα από διάφορες πρωτοβουλίες και εκδηλώσεις. Αναδεικνύουν τη σημασία της αντίστασης έναντι της φασιστικής ιδεολογίας και προωθούν τις αξίες της δημοκρατίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα

αποτελέσει χαρακτηριστική στιγμή στράτευσης και διαμαρτυρίας της hip-hop κοινότητας.³⁴

«...Αυτό είναι ενάντια στα βρόμικα χέρια των φασιστών, που 'ναι βαμμένα με μαχαίρια και με αίμα μεταναστών...» Taburo Bota και Κοινοί Θνητοί

Η hip-hop αποτελεί έναν ισχυρό πολιτισμικό και κοινωνικό φορέα που αντιμετωπίζει τον ρατσισμό και τον φασισμό με αποφασιστικότητα και δράση. Οι καλλιτέχνες από διάφορες κοινότητες χρησιμοποιούν τους στίχους και τις εκφράσεις τους για να αναδείξουν τις αδικίες και να προωθήσουν την ανοιχτή και δίκαιη κοινωνία. Η hip-hop δεν είναι μόνο ένα είδος μουσικής, αλλά και ένα ενεργητικό κίνημα για την κοινωνική αλλαγή και την ενίσχυση της φωνής των αδικημένων.

«Μη βιαστείς να σκεφτείς πως όλα είναι αλλιώτικα, ακόμα χτυπάει το μπάσο δυνατά Αιγαλιώτικα, ακόμα οι δικοί μου τη βγάζουνε σε πλατείες και μοιράζουν φάπες σε φασίστες και αστυνομίες» Rationalistas

Στον αντιρατσιστικό και αντιφασιστικό αγώνα, η hip-hop επιδεικνύει την ικανότητά να ενεργοποιεί τις μάζες, να εκφράζει την οργή και την ελπίδα και να επιτρέπει σε ανθρώπους από διάφορες κοινότητες να ενωθούν για να προωθήσουν την αλλαγή. Μέσα από τους στίχους και τη μουσική, η hip-hop δημιουργεί έναν χώρο όπου ο αντιρατσισμός και ο αντιφασισμός μπορούν να ακουστούν και να αναδειχθούν με ισχυρό τρόπο, ενισχύοντας τον αγώνα για μια πιο δίκαιη και ανθρώπινη κοινωνία.

«Παιδιά που μέσα στη σκουριά παθαίνουν τέτανο, θα τα νοιαζόσουν αν φέραν φωτοστέφανο. Ή αν γεννιούνταν από μας στις κοινωνίες μας και δε ξαπλώνανε νεκρά στις παραλίες μας. Δεν ξηλώναμε απ'τη ρίζα τις ελπίδες τους και δε βομβάρδιζε το NATO τις πατρίδες τους.» Rationalistas

Η προσφυγική κρίση και η αντιμετώπιση προσφύγων και μεταναστών τόσο από το ελληνικό κράτος όσο και από παγκόσμιες πολιτικές έχει απασχολήσει την εγχώρια conscious hip-hop σκηνή. Μέσα από τη μουσική αυτή, δημιουργείται ένας διάλογος για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τον αγώνα για έναν καλύτερο κόσμο. Η hip-hop δεν είναι απλά μουσική, αλλά και μια φωνή που σηκώνεται ψηλά για την αλληλεγγύη

---

³⁴ <https://tvxs.gr/news/ellada/ta-tragoymia-poy-graftikan-gia-ton-paylo-fyssa/> «Θέλοντας να τιμήσει τη μνήμη του Παύλου Φύσσα, ο Αμερικάνος ράπερ Quadir Lateef έγραψε ένα τραγούδι με τίτλο Fuck Golden Dawn. Στους στίχους του τραγουδιού συγκρίνει την Χρυσή Αυγή με την Κου Κλουξ Κλαν, που υποστηρίζει την υπεροχή της λευκής φυλής.»

και την δικαιοσύνη σε παγκόσμιο επίπεδο. Ταυτόχρονα όμως ασκεί σκληρή κριτική στις παγκόσμιες πολιτικές που γενούν πολέμους, προσφυγιά, «σύγχρονα στρατόπεδα συγκέντρωσης» και εκατομμύρια νεκρούς.

«Πατρίδα είναι εκεί που αγαπάς και σ' αγαπάνε. Εκεί σύνορα δεν έχει, ούτε φύλακες να φυλάνε, ούτε κράτη υπηκόους κρατούμενους να κρατάνε, ούτε χώρες που μπορούν όσα νιώθουμε να χωράνε.» Taburo Bota

4.4.3 Φεμινιστικό κίνημα, σεξισμός και conscious hip-hop

«Αράζουμε και δρούμε άντρες γυναίκες μαζί, γκέι και λεσβίες με κοινό μίσος για τους ναζί»

Rationalistas

Η hip-hop μουσική έχει προωθήσει θέματα όπως η σεξουαλική ανεξαρτησία και η διακήρυξη του female empowerment. Το φεμινιστικό κίνημα βρίσκει σύμμαχο τη hip-hop στον αγώνα για την ενδυνάμωση των γυναικών και την καταπολέμηση των στερεότυπων.

«...Σκάβουμε λάκκο να θάψουμε μέσα τα μάτσο επικίνδυνα πρότυπα, καμία Ελένη μην πέσει νεκρή απ' την τοξική αρρενωπότητα...» Rationalistas

Η σχέση αυτή μεταξύ του φεμινιστικού κινήματος και της Hip Hop κουλτούρας είναι ένα παράδειγμα πώς η τέχνη μπορεί να αναδείξει και να ενισχύσει σημαντικά κοινωνικά μηνύματα. Καθιστώντας τη φωνή των γυναικών ισχυρή και ανεξάρτητη σε αυτά τα δύο κινήματα, ενώ ταυτόχρονα ο χώρος της hip-hop είναι ανδροκρατούμενος, έχουν δημιουργηθεί πολυδιάστατες συζητήσεις και ανοίγονται νέοι δρόμοι για την κοινωνική αλλαγή.

«Στον ίδιο χώρο δύο εν δυνάμει δολοφόνοι. Και σε θέλω να μου πεις η ιστορία πώς τελειώνει. Ναι, εσύ που τώρα ακούς, έχεις όλη την ευθύνη, να μου πεις τί έγινε ή τί ήθελες να 'χει γίνει. Του ρίχνει και τελειώνει ή λυγίζει, της αρπάζει το όπλο και την σκοτώνει κι όντας "σε άμυνα" έχει ελαφρυντικά και την γλιτώνει; Πες μου πως τελειώνει...» Taburo Bota

Ένα ακόμη ζήτημα που έχει απασχολήσει hip-hop καλλιτέχνες είναι οι γυναικοκτονίες και η βία κατά των γυναικών. Οι Rationalistas γράφουν: «Κι έβαζες

πούδρα για να κρύψεις τα σημάδια, κι όσοι ρωτούσαν τους έλεγες ότι σκόνταψες. Ήταν ευχάριστος στους γύρω και ντρεπόσουν να πεις αλλού ότι νευρίαζε και τρόμαζε. Γέμιζε ο φωταγωγός φωνές και κλάμα, και μελανιές από παλάμες και από δάχτυλα. Και την επόμενη για να τον συγχωρέσεις, σου 'στελνε μία ανθοδέσμη τριαντάφυλλα».

Όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, μια από τις διαχρονικές παθογένειες της hip-hop – ακόμη και της conscious έως ένα βαθμό - είναι ο σεξισμός, τόσο στο λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται όσο και στην «μάτσο» κουλτούρα του «straight» άντρα. «Ωστόσο αν και ριζοσπαστικό, είχε πάντα ένα πρόβλημα από τότε που ξεκίνησε. Ένα πρόβλημα από το οποίο πάσχει ακόμα και σήμερα, σχεδόν 40 χρόνια μετά. Το ζήτημα της προβολής της αρρενωπότητας, ή αλλιώς το πώς έχει καταφέρει να μείνει ανδροκρατούμενο παρά τον ριζοσπαστικό του χαρακτήρα.» (Σαββόπουλος 2019, 11)

Οι Taburo Bota σχολιάζουν πως, ευτυχώς, όσο περνάνε τα χρόνια, ο σεξισμός στη hip-hop είναι ένα ζήτημα που φαίνεται να ξεπερνιέται, όσον αφορά το λεξιλόγιο στα τραγούδια αλλά και τη συμπεριφορά των ίδιων των καλλιτεχνών. Οι νεότερες γενιές φαίνεται να έχουν αποστασιοποιηθεί πολύ από παλαιότερα μοντέλα που επικρατούσαν στη Hip Hop κουλτούρα. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «...το σεξιστικό κομμάτι είναι η μεγαλύτερη πληγή που υπήρχε και υπάρχει... το hip-hop είναι αποτέλεσμα και αυτό της κοινωνίας που το γέννησε. Η κοινωνία είναι πατριαρχική, υπάρχουν ομοφοβικοί και σεξιστές, είχε και στο παγκόσμιο και στο ελληνικό hip-hop. Στο conscious hip-hop έχουν περιοριστεί πάρα πολύ γιατί και οι ίδιοι οι καλλιτέχνες κατάλαβαν ότι λόγω μη ευαισθητοποίησης για το θέμα γράψανε ότι γράψανε... δεν είναι ότι αν μπορούσαν να το γράψουν αλλιώς δεν θα το απέφευγαν. Θα το απέφευγαν, δεν ήταν εκεί το νόημα του κομματιού, απλώς έφυγε μία λέξη γιατί δεν υπήρχαν ίδιες ευαισθησίες...»

4.4.4 Περιβαλλοντικά ζητήματα και κινήματα

«... Γίνανε μάχες και αγώνες στις Σκουριές, ενημερώστε τα παιδιά με τα χρυσά που κάνουν φλέξ...»

Rationalistas

Η σχέση μεταξύ της hip-hop μουσικής και των περιβαλλοντικών κινήματων αναδεικνύει τη δύναμη να επηρεάζει τη συνείδηση του κοινού και να προάγει την αλλαγή. Αν και η hip-hop έχει προωθήσει διάφορα μηνύματα και κοινωνικές αξίες στο παρελθόν, η σχέση της με το περιβάλλον είναι ένα σχετικά νέο φαινόμενο. Οι στίχοι των hip-hop τραγουδιών συχνά εστιάζουν σε κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, αλλά τα τελευταία χρόνια, όλο και περισσότεροι καλλιτέχνες από το χώρο αυτό αναφέρονται και σε θέματα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας.

«...Θέλουμε το ρατσισμό νεκρό να καταλήγει, την El Dorado απ' την Χαλκιδική να φύγει. Θέλουμε ελεύθερο κάμπινγκ σε όλη την χώρα. Απαιτούμε Δικαιοσύνη εδώ και τώρα. Θέλουμε καθαρές θάλασσες και δάση, καλή ζωή, μα και πολιτική δράση, τον Παύλο Φύσσα κανένα να μην ξεχάσει. Φυσάει κόντρα σε ολάκερη την πλάση...» *Taburo Bota*

Οι στίχοι αυτοί προκαλούν σκέψη και προωθούν τη συζήτηση για τον τρόπο με τον οποίο η ανθρώπινη δραστηριότητα επηρεάζει το περιβάλλον. Είναι συχνό στην conscious hip-hop τα τελευταία χρόνια να εκφράζονται ανησυχίες για την αλλαγή του κλίματος, την ρύπανση και την εξάντληση των φυσικών πόρων.

«...Μα όλη αυτή η ιστορία σα να μου θύμισε, κάτι απ' τη μοίρα του ασημιού και του χρυσού. Και του Καθεδρικού η καμπάνα όταν ήχησε έμοιαζε με της εκκλησίας της Ιερισσού. Παράξενο παιχνίδι μου 'παιξε το όνειρο, στο ορκίζομαι δεν ξαναπίνω Κυριακή. Με κάποιο κόλπο μαγικό μα και παμπόνηρο, κοιμήθηκα στο Ποτοσί³⁵ και ζύπνησα Χαλκιδική...» *Social Waste*

---

³⁵<https://info-war.gr/%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BC%CE%AE%CE%B8%CE%B7%CE%BA%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%BF%CF%83%CE%AF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BE%CF%8D%CF%80%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B1-%CF%87%CE%B1%CE%BB/>

Πέρα από τους στίχους, η hip-hop κοινότητα επίσης συμμετέχει σε περιβαλλοντικές δραστηριότητες. Ορισμένοι καλλιτέχνες έχουν στηρίξει οργανώσεις που ασχολούνται με την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιωσιμότητα. Επιπλέον, εκδηλώσεις και συναυλίες με περιβαλλοντικό χαρακτήρα διοργανώνονται προκειμένου να ευαισθητοποιήσουν το κοινό για τα προβλήματα του περιβάλλοντος. Οι καλλιτέχνες του είδους εκφράζουν τις ανησυχίες τους μέσα από τη μουσική, ενθαρρύνοντας το κοινό τους να σκεφτεί και να δράσει για το περιβάλλον. Οι πολιτικές που ακολουθούνται τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκόσμια - οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα μεγάλες περιβαλλοντολογικές καταστροφές - αποτελούν αφορμή για τους στίχους των συνομιλητών μου. Η έλλειψη αντιπυρικών έργων, η μη προστασία των δασικών εκτάσεων και οι διαφορετικές προτεραιότητες από πλευράς κράτους αποτελούν ζητήματα στα οποία ασκείται κριτική μέσα από τα τραγούδια τους.

Οι Κοινοί Θνητοί γράφουν το 2021 το κομμάτι «Σινιάλο» με αφορμή τις φωτιές στη Βόρεια Εύβοια: *«Αυτοί που βγάλανε κυβέρνηση απ' το Μάτι, σβήσανε και την Εύβοια, την σβήσαν απ' το χάρτη. ...Στάχτη που κάλυψε την χώρα από άκρη σε άκρη, η πράσινη ανάπτυξη η πιο μεγάλη απάτη. Πήρανε αστυνομικούς, πήρανε περιπολικά, δώσανε χρήμα στα κανάλια να χειραγωγούν μυαλά. Διώζανε εποχιακούς, δεν πήραν πυροσβεστικά, μα ο κρατικός μηχανισμός σου λένε λειτουργεί σωστά. Φτιάζανε πάρκα αιολικά, ρήμαζαν δάση και καταστρέψανε την γη και ολάκερη την πλάση. Κάψανε σπίτια με μηδέν μποφόρ ανέμου και μια συγγνώμη δεν αρκεί απλά πρωθυπουργέ μου...»*.

4.5 Συνεργασίες και σχέσεις

«Μικρόφωνα ενώσαμε με τους Taburo Bota και ήρθαμε στο σκοτάδι να σου ανάψουμε τα φώτα»

Taburo Bota & Κοινοί Θνητοί (feat.Kappa Taf Beats)

Όσον αφορά συνεργασίες με άλλα σχήματα, οι Κοινοί Θνητοί αναφέρουν: «Οι Urban Pulse είναι φίλοι μας από Θεσσαλονίκη, είναι οι άνθρωποι που μας ανέβασαν πρώτη φορά σε stage... Δηλαδή η συνεργασία και το ότι παίζουμε μαζί δεν είναι θέμα καλλιτεχνικό, είναι θέμα φιλικό και ιδεολογικό, ας πούμε, και όπως με τους Urban Pulse έτσι υπάρχουν κι άλλα παιδιά που έχουμε συνεργαστεί... το ίδιο ισχύει και για αυτούς. Δεν είναι απλά συνεργασία, είναι φίλοι, τα βρίσκουμε σε αυτά που πιστεύουμε

και έτσι επιλέγουμε να συνεργαζόμαστε με τέτοιους ανθρώπους, ας πούμε... Οι μόνοι που έχουμε συνεργαστεί με τους οποίους δεν τους ξέραμε προσωπικά και τους γνωρίσαμε μετά τη συνεργασία, είναι οι Taburo Bota. Μας αρέσουν πάρα πολύ... όλο αυτό... το έργο τους και είπαμε ότι θέλουμε να κάνουμε κομμάτι με τους Taburo Bota, γιατί θεωρούμε πως είναι ίσως το πιο αξιόλογο σχήμα αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα».

Οι Social Waste αναφέρουν πως, σε αντίθεση με παλαιότερα χρόνια ή άλλα είδη rap (όπως η gangster), στην ελληνική conscious hip-hop σκηνή δεν υπάρχουν αντιπαλότητες. Το ίδιο τονίζουν και τα άλλα δύο σχήματα, σχολιάζοντας πως υπάρχει σεβασμός και, σε πολλές περιπτώσεις, αλληλοϋποστήριξη. Οι Social Waste συγκεκριμένα περιγράφουν τις συνεργασίες τους ως εξής: «Καταρχάς τα πάμε καλά με όλους, να στο πω έτσι πολύ κλισέ. Σε πολλές συναυλίες συναντιόμαστε, είτε σε φεστιβάλ που έχουν καλέσει εμάς και κάποιους άλλους είτε σε αφιερώματα... Αλλά δεν έχουμε σχέσεις μόνο με καλλιτέχνες που κάνουν hip hop έχουμε σχέσεις και με άλλα είδη μουσικής... Ε να, τώρα θα παίξουμε με τους Χαϊνήδες ας πούμε, έχουμε κάνει τραγούδια με τους Λάργκο, έχουμε κάνει τραγούδι με τη Μαρία Κώτη, με τον Γιάγκο Χαιρέτη που είναι κρητικός λαουτιέρης...κυρίως με μη hip hop καλλιτέχνες κάνουμε συνεργασίες... Δεν έχουμε κάποια έχθρα με κανέναν».

Οι Rationalistas σε συνεργασία με τους Buzz και Ghetto Rock έχουν δημοσιεύσει το τραγούδι «Respect The West»: *«Και ψήθηκα αλήθεια να πεθάνω της πείνας παρά να φορέσω και γω μπλε στολή. Ίδιες αξίες αλλά μυαλά μάνα ακόμα φοράω φαρδιά. Η γειτονιά με αγκάλιασε πρώτη και να που δεν με γνωρίζεις καλά».*

Οι Taburo Bota υποστηρίζουν: «Πολύ καλή σχέση έχουμε, γνωριζόμαστε προσωπικά νομίζω με όλους, επικοινωνούμε για διάφορα θέματα, όχι συχνά αλλά υπάρχει μία άνεση να μιλήσουμε. Υπάρχει αλληλοσεβασμός... υπήρχε από πλευράς των περισσότερων και μία ώθηση σε μας να το κάνουμε πιο σοβαρά και πιο grande, πάντα υπήρχε αυτό, αλλά δεν μας γνώριζαν καλά στο ποιο είμαστε και πώς δουλεύουμε..(σχολιάζει γελώντας). Αλλά γενικά ναι είναι πολύ καλή σχέση μας. Και εμένα μου αρέσουν πολλά συγκροτήματα τα οποία τα ακούω και καταλαβαίνω, υπάρχουν κομμάτια που δεν μου αρέσουνε όχι όμως θεματολογικά, απλά στην εκτέλεση κάτι μπορεί να με χαλάει. Αλλά συνολικά είμαι πολύ υπέρ, χαίρομαι που υπάρχει και χαίρομαι που πάει καλά προφανώς».

4.6 Οι συναυλίες και η αίσθηση του ανήκειν

«Τώρα στα lives μας έρχονται τρεις γενιές και μας ακούνε τα παιδιά στις γειτονιές... Του τότε τα μικρά παιδιά γίναν μεγάλοι και τα τραγούδια μας ραπάρουν κι οι δασκάλοι. Και τώρα ακούγονται της τέχνης οι παρίες, σ' όλες τις σχολικές γιορτές και τις πορείες» Social Waste

Social Waste: «Είμαστε από τις μπάντες οι οποίες δεν κάθεται στα καμαρίνια. Κυκλοφορούμε εκτός καμαρινιών να το πω έτσι. Όπως και πολλοί άλλοι καλλιτέχνες, έτσι και εμείς είμαστε αρκετά προσιτοί... Δεν έχουμε κάποιο μανάτζερ που απαντάει εξ ονόματός μας... Φαντάσου μέχρι και για μπλούζες που θέλουν κάποιοι συναντιόμαστε εμείς τους τις δίνουμε χέρι με χέρι... Οπότε ναι θεωρώ ότι η σχέση με το κοινό μας είναι πολύ κοντινή».

Όσον αφορά την αίσθηση της εκπροσώπησης και του πιο «κλειστού» κοινού, αυτών δηλαδή που έχουν προσωπική σχέση με την μπάντα, οι Taburo Bota αναφέρουν: «Ένας από τους πυλώνες της Hip Hop νοοτροπίας είναι η εκπροσώπηση. Δηλαδή όλοι νιώθουν ότι εκπροσωπούν κάτι, ας πούμε την πόλη τους ή την περιοχή τους δηλαδή. Άμα σκεφτούμε έχω ακούσει χιλιάδες μπάντες στη ζωή μου, Έλληνες και ξένους, δεν υπάρχει κανένας που δεν ξέρω από πού είναι, τι εκπροσωπεί ή που το ζει. Και το έχω μάθει τα τραγούδια, κιόλας, όχι από συνεντεύξεις. Δηλαδή δεν είναι διάβασα τις συνεντεύξεις... Όχι. Ξέρω ακριβώς από πού είναι, τι ζει και τι εκπροσωπεί και μπορεί να μην εκπροσωπεί ας πούμε μια πόλη ή περιοχή αλλά ομάδες... Υπάρχει η αίσθηση του ανήκειν σε αυτή την ομάδα, υπάρχει ανταπόδοση ως προς αυτό... Με την έννοια ότι ένα συγκρότημα μπορεί στη Θεσσαλονίκη να μη θέλει και πολύ να παίξει ή να ζητήσει φράγκα για να παίξει, αλλά στην πόλη του θα παίξει τσάμπα για καλό σκοπό...» Και συμπληρώνουν: «Έτσι δουλεύει είναι μία ομάδα που τα καταφέρνει. Δεν είναι δυνατόν να είναι όλοι καλοί στο να κάνουν στίχους ή στο beat making, αλλά όλοι καμαρώνουν και αυτός το κάνει για αυτούς δηλαδή. Είναι πολύ έντονο το κάνω για τους δικούς μου.».

«Οι μαθητές που μεγαλώσαν νωρίς μας κάνουνε περήφανους που γίναμε η οργή τους. Συγκίνηση για τους παλιούς ακροατές που γίναν γονείς και πια στα live μας σκάνε με το παιδί τους» Rationalistas

Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω τρεις συναυλίες (με χρονολογική σειρά): των Rationalistas, των Social Waste και των Κοινών Θνητών και να δω με άλλο μάτι και από πιο «μέσα» όλα αυτά που αναφέρονται στις συνεντεύξεις. Παρά το γεγονός πως έχω παρακολουθήσει ζωντανές εμφανίσεις και των τεσσάρων σχημάτων στο παρελθόν αρκετές φορές, η εμπειρία στις τρεις αυτές συναυλίες ήταν διαφορετική. Αυτή τη φορά δεν παρακολούθησα τις συναυλίες ως άτομο που ακούει και αγαπάει τη μουσική των σχημάτων, αλλά ως παρατηρήτρια και συμμετοχή των συμβάντων, της σχέσης με το κοινό αλλά και του ίδιου του κοινού που είχε παρευρεθεί.

Από μπλουζάκια, παλιότερα και καινούρια, μπουφάν και σημαίες με τα logo των σχημάτων και των δίσκων τους μέχρι φωτοβολίδες και καπνογόνα, η εμπειρία στην κάθε συναυλία «φωτίστηκε» από πολλά κοινά αλλά και διαφορετικά συμβάντα.

«Εδώ που ζω: χτισμένα κολλητά είναι τα σπίτια κι οι άνθρωποι μες στα λεωφορεία σαν τα ποντίκια. Έχουμε στόμα για να μιλάμε για όσα δεν είπες τώρα που όλα τα στόματα κάνουνε πίπες» Rationalistas

Οι Rationalistas συμμετείχαν σε ένα διήμερο εορτασμού των 10 χρόνων της Liberta³⁶, μιας αυτοοργανωμένης ομάδας ποδοσφαίρου στο Βόλο. Το live έγινε στην πανεπιστημιούπολη της πόλης. Ακούστηκαν συνθήματα για τον Βασίλη Μάγγο³⁷. Παρά το γεγονός πως η συναυλία έγινε «εκτός έδρας» της μπάντας (Αθήνα), στο κοινό υπήρχαν άτομα που είναι ξεκάθαρα από το στενό κύκλο ανθρώπων που παρακολουθούν τους Rationalistas. Φορούσαν οι περισσότεροι μπλούζες ή μπουφάν της μπάντας, συμμετείχαν ενεργά ανάβοντας πυρσούς και φωτοβολίδες στα τραγούδια που αυτοί θεωρούσαν καταλληλότερα. Η προσωπική σχέση που έχουν με την μπάντα ήταν ξεκάθαρη. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ενεργή συμμετοχή ενός παιδιού μικρής ηλικίας, το οποίο κρατούσε μια μικρότερη σημαία της μπάντας, φορούσε επίσης μπουφάν (παιδικού μεγέθους) της μπάντας και τραγουδούσε μαζί με το σχήμα καθ' όλη τη διάρκεια του live. Μετά το live και υπό άσχημες καιρικές συνθήκες (καταρακτώδης βροχή) μίλησα με τον Λάμπρο, μέλος των Rationalistas, με τον οποίο είχα επικοινωνήσει και τηλεφωνικά, όταν ξεκίνησα την παρούσα έρευνα.

---

³⁶ https://www.facebook.com/eleutheriakos.liberta?locale=el_GR

<https://www.facebook.com/events/661061225786565/>

³⁷ <https://www.imerodromos.gr/tag/vasilis-maggos/>

«Είναι ένα θέμα που σε αφορά, τούτος ο κόσμος δυο μάσκες φορά. Άλλοι στο Νότο κι άλλοι στο Βορρά και δεν είν' όλα μια χαρά. Γι' αυτό δε μπορώ τους μεγάλους του κόσμου, που προσπαθούνε να φτάσουν εντός μου. Να μου μιλήσουν και να με πείσουν. Για να νικήσουν.» Social Waste

Η συναυλία³⁸ των Social Waste ήταν μια σύμπραξη με τους Χαϊνήδες³⁹ στο πλαίσιο του Lake Mode Festival⁴⁰ στο Φράγμα της Θέρμης στη Θεσσαλονίκη. Μια διαφορετική εμπειρία, καθώς το κοινό που βρισκόταν εκεί ήταν κοινό από δύο μπάντες, αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους. Χορηγός του φεστιβάλ ήταν η Μαλαματίνα, γεγονός που, λόγω των εξελίξεων με τις απεργιακές κινητοποιήσεις των εργαζομένων στο εργοστάσιο της Θεσσαλονίκης, έκανε μέρος του κοινού να δυσανασχετήσει και να φωνάζει συνθήματα σχετικά με το ζήτημα⁴¹. Αρχικά στη σκηνή βγήκαν οι Χαϊνήδες. Αφού είπαν αρκετά δικά τους τραγούδια, αποσύρθηκαν και στη σκηνή βγήκαν οι Social Waste. Σηκώθηκε κόσμος που καθόταν στο χώρο, πήγαν μπροστά στο stage. Άναψαν φωτοβολίδες. Φώναζαν συνθήματα. Τέλος στη σκηνή ανέβηκαν και πάλι οι Χαϊνήδες και παρουσίασαν μαζί με τους Social Waste την κοινή τους δουλειά. Είχα την ευκαιρία να μιλήσω με τον Χρήστο, ένα από τα δύο μέλη των Social Waste που συνομιλήσαμε στη συνέντευξη καιρό πριν τη συναυλία. Σχολιάσαμε τη συνεργασία τους με τους Χαϊνήδες και την εμπειρία τους και ανέφερε πως περιμένει τις εντυπώσεις μας (του κοινού).

Η συναυλία⁴² των Κοινών Θνητών, έγινε στην Τεχνόπολη του Δήμου Αθηναίων. Καλεσμένοι στο stage ήταν οι Urban Pulse⁴³ και guest εμφάνιση έκανε και το Σφάλμα⁴⁴. Κοινό χαρακτηριστικό στις δύο παραπάνω συναυλίες ήταν το «κλειστό» κοινό, εκείνο το μέρος του κοινού που φαίνεται να έχουν προσωπική σχέση με την μπάντα. Και σε αυτή τη συναυλία μεγάλο μέρος του Κοινού φορούσε ρούχα με το logo της μπάντας ή εξώφυλλα των δίσκων τους.

Στο παράρτημα υπάρχουν φωτογραφίες και video από τις συναυλίες όπως και οι αφίσες τους.

---

³⁸ <https://www.facebook.com/events/776883980805914>

³⁹ <https://www.hainides.gr/>

⁴⁰ <http://www.lakemode.gr/>

⁴¹ <https://info-war.gr/malamatina-oi-theseis-ton-apergon-kai-t/>

⁴² <https://www.facebook.com/events/3501821826703488>

⁴³ https://www.facebook.com/UrbanPulseOfficial/?locale=el_GR

⁴⁴ https://www.facebook.com/anemistiri/?locale=el_GR

4.7 Τρόπος ζωής, όχι επιβίωσης

«...αυτή η μουσική είναι η αγάπη μου και όχι ο τρόπος να βγάλω το νοίκι...»

Rationalistas

Για καμία από τις τρεις μπάντες που συνομιλήσαμε το σχήμα τους δεν αποτελεί τρόπο βιοπορισμού. «Όχι. Έχει ο καθένας τη δουλειά του, ακόμη και αυτοί που είναι επαγγελματίες μουσικοί προφανώς παίζουνε και σε άλλες μπάντες ή διδάσκουν μουσική και τα λοιπά... Δεν πληρώνουμε από κει το νοίκι μας και ούτε είναι σταθερό εισόδημα.» σχολιάζουν οι Social Waste. Οι Κοινοί Θνητοί αναφέρουν: «Δεν είναι κανείς επαγγελματίας μουσικός. Επίσης όλοι έχουμε άλλο επάγγελμα που βιοποριζόμαστε.» Οι Taburo Bota αναφέρουν πως «Δεν είναι καθόλου αυστηρή δομή στο συγκρότημα, λειτουργούμε το στυλ έχουμε ένα live εκεί πέρα, τότε, ποιοι μπορεί να είναι; Αυτοί. Εφόσον είμαστε αυτοί, τι μπορούμε να παρουσιάσουμε;... Το κύριο χαρακτηριστικό είναι ότι είμαστε παρέα. Δηλαδή δεν μας απασχολούν τόσο πολύ τέτοια θέματα, είναι παρεϊστικο, δηλαδή ακόμη και όταν κυκλοφορούμε κάτι χαιρόμαστε που καταφέρνουμε π.χ. να το φτιάχνουμε με τον τρόπο που γίνεται, δηλαδή ότι είναι μία επίσημη κυκλοφορία, έχει αυτά που θέλουμε εμείς να έχει και τα λοιπά. Το μήνυμα όταν είναι να περαστεί δεν είναι αυτοσκοπός.»

Τόσο μέσα από τους στίχους τους όσο και από τα λεγόμενά τους, οι συνομιλητές μου κάνουν ξεκάθαρο πως η hip-hop είναι κάτι πέρα από μουσική. Αποτελεί ατομικό τρόπο έκφρασης αλλά όχι μόνο. Παρότι για κανέναν δεν αποτελεί αυτοσκοπό, μέρος της ελληνικής κοινωνίας φαίνεται να ταυτίζεται με τις εμπειρίες και τις ιδέες που περιγράφονται μέσα από τα τραγούδια των συνομιλητών μου αλλά και συνολικά της conscious hip-hop.

4.8 Η conscious hip-hop στο σήμερα

Όσον αφορά τη σημασία conscious hip-hop στο σήμερα, οι Κοινοί Θνητοί σχολιάζουν «Θεωρούμε ότι η τέχνη δρα συμπληρωματικά. Δηλαδή δεν μπορεί να αντικαταστήσει την πολιτική δράση. Τα τραγούδια δεν αλλάζουνε κάτι στον κόσμο. Παρόλα αυτά, σίγουρα κάνουν τους ανθρώπους να ευαισθητοποιούνται... ή ας πούμε και εμείς νιώθουμε περήφανοι που στίχοι μας γράφονται σε πανό σε πορείες... Αλλά είναι μέχρι εκεί, να βοηθάει.»

Η conscious hip-hop αποκτά μέρα με τη μέρα ακόμη μεγαλύτερη απήχηση. Οι ηλικιακές κατηγορίες στις οποίες απευθύνεται ποικίλουν, γεγονός που είναι ξεκάθαρο παρατηρώντας το κοινό στις συναυλίες. Τα κοινωνικά μηνύματα που μεταφέρει φαίνεται να επηρεάζουν και να ευαισθητοποιούν.

Οι Taburo Bota αναφέρουν πως, παρά το γεγονός ότι η μεταφορά κάποιου κοινωνικού ή πολιτικού μηνύματος δεν είναι αυτοσκοπός, «...με τα χρόνια καταλάβαμε ότι έχει πολύ δύναμη το hip-hop εφόσον έχει πολύ κοινό και μάλιστα κοινό σε νεαρές ηλικίες που είναι υπό διαμόρφωση. Άρα υπάρχει μία παραπάνω ευθύνη σε όλο αυτό. Άρχισαν να γίνονται ίσως και πιο στοχευμένα πράγματα δηλαδή. Ενώ στην αρχή όπως σου είπα ήτανε πιο για να ικανοποιηθεί η δική μας όρεξη για δημιουργία και μουσική, από ένα σημείο και μετά έγινε 50-50. Να ικανοποιηθεί και η δική μας ανάγκη για δημιουργία και μουσική αλλά να φροντίζουμε να είμαστε αρκετά προσεκτικοί και να θέλουμε να περάσουμε τα δικά μας μηνύματα.»

Σύμφωνα με τους Taburo Bota, η μουσική είναι η πιο «ανθρώπινη» τέχνη. Παρουσιάζουν την εμπειρία του κοινού στο θέατρο ή τον κινηματογράφο πιο εντυπωσιακή, αλλά θεωρούν τη μουσική πιο άμεση, με μεγαλύτερη επίδραση. Προσθέτουν: «Βάζεις απλά το ένα κομμάτι και μετά το επόμενο, το επόμενο και μέσα σε δύο τρία κομμάτια μπορεί να έχει αλλάξει η διάθεσή σου. Άρα θεωρώ ότι η μουσική είναι κάτι πολύ ανθρώπινο άρα και πάρα πολύ επιδραστικό. Εφόσον η μουσική είναι επιδραστική, σίγουρα τα μηνύματα μέσω μουσικής είναι εύκολα, τα παίρνει ο άλλος εύκολα.»

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, η hip-hop μουσική έχει την ιδιαιτερότητα της απεύθυνσης σε κοινό όλων των ηλικιών, ακόμη και της εφηβείας. Έτσι, νέοι, ακόμη και από την ηλικία των 14-15 ετών, έρχονται σε επαφή με τα μηνύματα της conscious hip-hop, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αναρωτηθούν και να αμφισβητήσουν.

«...Υπάρχει ιδιαιτερότητα της νεανικής ηλικίας...ξέρουμε ας πούμε από τις πολιτικές των κυβερνήσεων ότι προσπαθούν να δημιουργήσουν ταυτότητες μέσω ας πούμε του σχολείου. Δηλαδή χρησιμοποιούνε την ιστορία για πολιτικούς σκοπούς. Αυτό σημαίνει ότι ιστορική συνείδηση και ιστορική ταυτότητα και κατ' επέκταση και άλλες ταυτότητες όπως π.χ. η εθνική και τα λοιπά, διαμορφώνεται σε μικρές ηλικίες. Άρα υπάρχει μία κοινή παραδοχή εδώ πέρα, εφόσον το ακολουθούν και όλα τα κράτη, ότι σε αυτές τις ηλικίες γίνεται ό,τι γίνεται... εφόσον το hip-hop είναι, πώς να το πω,

ελκυστικό για αυτές τις ηλικίες, είναι βασικός τρόπος να υπάρξει διαφήμιση ενός άλλου τρόπου σκέψης... γιατί ας πούμε το hip-hop μπορεί να μη σου μάθει ξεκάθαρα πράγματα, απλά σου βάζει σίγουρα το μικρόβιο της αμφισβήτησης. Δηλαδή το ότι υπάρχει μία άλλη πραγματικότητα εκεί έξω... κάποιο παιδί που ζει ας πούμε στην επαρχία και είναι 15 χρονών μαθαίνει και μία άλλη πραγματικότητα μέσω του ΛΕΞ π.χ. έναν πιο άσχημο κόσμο που συμβαίνει στις μεγαλουπόλεις και πρέπει να οχυρωθεί ενάντια σε αυτό π.χ. η μπορεί να μαθαίνει για μία άλλη οπτική για το τι συμβαίνει με πολιτικά στα κινήματα στην Αθήνα μέσω των στίχων άλλων ανθρώπων.»

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα

Αφορμή για την παρούσα έρευνα αποτέλεσαν τα τραγούδια τόσο των τεσσάρων σχημάτων που είναι τα υποκείμενά της αλλά και άλλων σχημάτων της conscious hip-hop σκηνής. Το ερευνητικό ενδιαφέρον, όπως προαναφέρθηκε, πηγάζει τόσο από τη θεματολογία που έχουν τα τραγούδια αυτά όσο και από την αυξανόμενη απήχηση που φαίνεται να έχει η hip-hop στην Ελλάδα. Στο επίπεδο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, έγινε μια σύντομη αναφορά στην ιστορία της hip-hop, παρουσιάστηκε η ορολογία που χρησιμοποιήθηκε στην εργασία και παρουσιάστηκαν αναφορές περιστατικών αστυνομικής βίας και καταστολής στην Ελλάδα στο διάστημα 2008-2020. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν αυτή της εθνομουσικολογικής ποιοτικής έρευνας με χαρακτηριστικά έρευνας οίκου. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων και επιτόπιας έρευνας. Η συμμετοχική παρατήρηση εστίασε στο κοινό και τη σχέση των καλλιτεχνών με αυτό όπως και στο αίσθημα της εκπροσώπησης και του «ανήκειν».

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα σημαντικότερα συμπεράσματα σε συνάφεια με τα αποτελέσματα, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο τέταρτο κεφάλαιο, οι προσδοκίες που υπήρχαν κατά την έναρξη της έρευνας, οι περιορισμοί που παρουσιάστηκαν όπως επίσης προβληματισμοί και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

5.1 Συζήτηση

Η conscious hip-hop σκηνή, από τη γέννησή της φαίνεται να είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα κοινωνικά ζητήματα. Είτε παρουσιάζοντας τη δική τους πραγματικότητα είτε εκφράζοντας τις θέσεις τους για κάποιο συγκεκριμένο γεγονός, οι καλλιτέχνες/ιδες της conscious hip-hop σκηνής, ακόμη και όταν η αναφορά σε κοινωνικά ζητήματα δεν αποτελεί αυτοσκοπό τους, η σύνδεση αυτή παραμένει στις παραγωγές τους.

Τα ακούσματα των ίδιων των καλλιτεχνών, ο κοινωνικός τους περίγυρος και οι προσωπικές εμπειρίες είναι μερικοί από τους λόγους για τους οποίους ο στίχος τους έχει τη συγκεκριμένη θεματολογία. Στα τραγούδια τους, η κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα παρουσιάζεται και σχολιάζεται από τη δική τους ματιά, γεγονός τα

οποία, σύμφωνα με τους ίδιους, τους στιγμάτισαν γίνονται πρωταγωνιστές στην αφήγησή τους.

«Όπως το έζησα απ' τα μάτια τα δικά μου, ένα τραγούδι αφιερωμένο στην γιαγιά μου» Rationalistas

Από τη μελέτη της ιστορίας της hip-hop επίσης προκύπτει η σύνδεση κοινωνικών φαινομένων και γεγονότων με προσωπικές εμπειρίες του εκάστοτε καλλιτέχνη/καλλιτέχνιδας.

«Να' ταν όλα απλά, να τα χορεύαμε στα τρία, στο Παγώνι με κλαρίνα ξεκινώντας για Αυστραλία. Να' ταν όλα γλυκά σαν την γιαγιά μου την Ναταλία. Η Κόνιτσα έχει θάλασσα απ' την Καππαδοκία. Την έφερε ο παππούς μου κάπου στο 20κάτι. Το νερό το πήρε ο άνεμος και ζέμεινε το αλάτι» Taburo Bota

Ακούγοντας τραγούδια από πολλές περιόδους της hip-hop και από μέρη σε όλον τον κόσμο, ξεπηδούν ιστορίες που έχουν στιγματίσει ολόκληρες γενιές. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ακούγοντας τραγούδια που αναφέρονται στις δολοφονίες του Α. Γρηγορόπουλου και του Παύλου Φύσσα, μεταφέρονται συλλογικές εμπειρίες, μέσα από τα μάτια αυτών που το έχουν γράψει. Έτσι μεταφέρεται η συλλογική μνήμη στις επόμενες γενιές. «...να μην αφήσουμε να ξεχαστεί το έγκλημα...» όπως αναφέρουν και οι Κοινοί Θνητοί.

Η αστυνομική βία αποτελεί θέμα που απασχολεί όλη την hip-hop κοινότητα παγκοσμίως, από το 1970 στο Bronx μέχρι το 2023 και την καταστολή κινητοποιήσεων στην Ελλάδα. Στιγμές στράτευσης της εγχώριας hip-hop ενάντια στην αστυνομική βία είναι οι δολοφονίες του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, του/της Zackie Oh/Ζακ Κωστόπουλου⁴⁵, του Νίκου Σαμπάνη⁴⁶. Η κακομεταχείριση μεταναστών και προσφύγων σε αστυνομικά κέντρα, η καταστολή κινητοποιήσεων όπως αυτών για τα γεγονότα στα Τέμπη το 2023, χτυπήματα σε φωτορεπόρτερ εν ώρα εργασίας αποτέλεσαν επίσης έναυσμα για τραγούδια καταγγελίας της αστυνομικής βίας. Στους στίχους των τεσσάρων σχημάτων που μελετώνται στην παρούσα εργασία, αλλά και

⁴⁵ <https://thepressproject.gr/yparchoun-oi-anthropoi-kai-ta-ktini-aftoi-pou-skotosan-einai-ktini-tria-chronia-mnimi-kai-i-dikaiosyni/>

⁴⁶ <https://alterthess.gr/ixeran-oti-sto-aytokinito-einai-athigganoi-kai-gazosan-ton-gio-mas-ochi-tis-ropdes/>

στις συνεντεύξεις τους διαφαίνονται προσωπικές τους εμπειρίες και βιώματα όσον αφορά την αστυνομική καταστολή.

Η αστυνομική βία δεν αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο. Είναι απόρροια παγκόσμιων πολιτικών και δεν είναι το μόνο ζήτημα που απασχολεί τα τέσσερα σχήματα που αποτελούν τους συνομιλητές μου. Η εργασιακή πραγματικότητα, η ανεργία, η επισφάλεια, και μετανάστευση αποτελούν την πραγματικότητα με την οποία έρχονται αντιμέτωποι τόσο οι συνομιλητές μου όσο και οι κοντινοί τους άνθρωποι και το κοινό τους.

Ρατσιστικές και φασιστικές επιθέσεις σε πρόσφυγες, μετανάστες και ανθρώπους των κινημάτων, οι δολοφονίες του Παύλου Φύσσα και του Σαχζάτ Λουκμάν⁴⁷ είναι ζητήματα που καταγγέλλονται μέσω των στίχων τους.

Το κίνημα ενάντια στην εξόρυξη χρυσού στη Χαλκιδική⁴⁸ βρίσκει «συμμάχους» στίχους της conscious hip-hop σκηνής. Η περιβαλλοντική κρίση και οι πολιτικές που ακολουθούνται στην αντιμετώπισή της βρίσκονται επίσης στα θέματα που απασχολούν τα τραγούδια των συνομιλητών μου.

Όπως αναφέρθηκε στο 4^ο κεφάλαιο, οι γυναικοκτονίες και η βία κατά των γυναικών και το φεμινιστικό κίνημα είναι από τα θέματα που απασχολούν την conscious hip-hop σκηνή της χώρας. *«Ήρθε από άλλα μέρη η Μαίρη ως τα μέρη τα δικά μας υπό την κηδεμονία και την αγωνία της μάνας, που παράτησε τον άντρα της μια νύχτα Αύγουστο μήνα κι ήρθε να γλιτώσει από το ξύλο κι απ' την Αθήνα. Μα, τον ίδιο σταυρό κουβαλάει στην πλάτη πλέον η κόρη της. Την τρώνε οι ανασφάλειες και τις τρώει απ' το αγόρι της. Λόγω έλλειψης αγάπης, παιδείας και κουλτούρας...»* γράφουν οι *Taburo Bota* στο τραγούδι *«Η ανατομία ενός φόνου»*.

Παρατηρείται θετική στροφή όσον αφορά τη φυσιογνωμία και το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στα κομμάτια που, παλαιότερα, ακόμη και ασυναίσθητα, μπορεί να μην χρησιμοποιούνταν με την ίδια ενσυναίσθηση.

Τα παραπάνω ζητήματα εκτός από τους καλλιτέχνες/ιδες φαίνεται να απασχολούν και το κοινό τους. Η ταύτιση που οι ακροατές/τριες αισθάνονται και η

---

⁴⁷ <https://left.gr/news/exi-hronia-apo-ti-dolofonia-toy-sahzat-loykman>

Παράδειγμα αποτελεί το «The road where Shehjad stood» των Doughy Mug, MC Yinka, Παυλέας: <https://www.youtube.com/watch?v=sV1j3vi0AEA>

⁴⁸ <https://soshalkidiki.wordpress.com/>

έκφραση των ανησυχιών τους που ξεδιπλώνεται μέσα από τους στίχους και τη μουσική είναι ένα από τα χαρακτηριστικά της conscious hip-hop μουσικής που οφείλεται στην αμεσότητά της. Όπως αναφέρουν οι συνομιλητές μου, στη Hip Hop κουλτούρα υπάρχει έντονα η αίσθηση της εκπροσώπησης, όσοι/ες βρίσκονται επί σκηνής δεν τραγουδούν μόνο για αυτούς αλλά και για τους δικούς τους, τη γειτονιά τους, το crew τους. Τραγουδάνε επίσης για αυτούς που δεν έχουν φωνή, τους καταπιεσμένους και αδικημένους, δίνουν βήμα σε κινήματα και κρατάνε ζωντανή τη μνήμη όσων έχουν συμβεί.

Οι σχέσεις μεταξύ των σχημάτων της εγχώριας conscious hip-hop σκηνής χαρακτηρίζονται από σεβασμό. Δημιουργούνται καλλιτεχνικές συνεργασίες τόσο μεταξύ τους όσο και με σχήματα και καλλιτέχνες/ιδες από άλλα είδη μουσικής.

Για τους συνομιλητές μου, το σχήμα αποτελεί κάτι διαφορετικό από τρόπο να βγάλουν το νοίκι. Είναι τρόπος έκφρασης, οι πιο δικοί τους άνθρωποι, «...αυτή η μουσική είναι καμούρα...» όπως λένε οι Rationalistas.

Η conscious hip-hop στο σήμερα λειτουργεί, για άλλους περισσότερο και για άλλους λιγότερο, ως έκφραση βιωμάτων και πιστεύω. Επιτρέπει να εκφράζονται θέσεις και ιδέες οι οποίες αμφισβητούν, διαφωνούν ή ακόμη και καταγγέλλουν πολιτικές και γεγονότα. Το ηλικιακό εύρος του κοινού της δίνει την ευκαιρία να προβληματιστούν και να σκεφτούν οι επόμενες γενιές.

*«Κρατούσα πάντα μια σελίδα μου κενή για το χατίρι σου κι όσο θα τη γεμίζω,
δώσε μου το ποτήρι σου. Καπετάνιε, θα το φουλάρω ως τα χείλια, κρασί να πιούμε από
του χρόνου τα παλιά τα σταφύλια. Σκοπούς μη βάλεις, βγάλε το σκούφο κι ετοιμάσου,
θα μιλήσουμε για κείνους που πουλήσαν τον ΕΛΑΣ σου κι έπειτα ξεπουλήσανε και
τούτο το χόμα κι όμως τα σόγια τους μας κυβερνάνε ακόμα...»*

Social Waste

Μελετώντας τους στίχους των τεσσάρων σχημάτων που επέλεξα ως αντικείμενα στην παρούσα έρευνα αλλά και την μεταπτυχιακή εργασία του Θάνου Ράπτη, παρατήρησα επίσης τη σχέση που έχει η θεματολογία conscious hip-hop σχημάτων με ιστορικές αναφορές. Ο Θάνος Ράπτης αναφέρει στην εργασία του: «Μεταξύ άλλων υπάρχουν και αναφορές σε ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα, οι οποίες γίνονται με διάφορους τρόπους και για διάφορους σκοπούς. Έχουν ερωτηθεί κατ' ιδίαν

πολλοί καλλιτέχνες που ευθύνονται για αυτές τις αναφορές να μας παρουσιάσουν τα κίνητρα τους για τη χρήση ιστορικών αναφορών και την ανταπόκριση που έλαβαν.» (Ράπτης 2023, 75).

5.2 Περιορισμοί της έρευνας

Η hip-hop στο σήμερα, όπως φάνηκε και από τις συνεντεύξεις που παρουσιάστηκαν στο 4^ο κεφάλαιο, ίσως είναι το δημοφιλέστερο μουσικό είδος στον κόσμο. Μέσω των κομματιών τους οι καλλιτέχνες/ιδες μεταφέρουν τόσο τη δική τους πραγματικότητα όσο και κοινωνικά γεγονότα και συμβάντα. Το κοινό τους φαίνεται να ταυτίζεται με ζητήματα που παρουσιάζονται και σχολιάζονται μέσω των κομματιών. Ζητήματα όπως η εργασιακή πραγματικότητα, η ζωή στις πόλεις, η αποξένωση απασχολούν τόσο τους καλλιτέχνες/ιδες όσο και το κοινό τους. Η ανάδειξη γεγονότων όπως η αστυνομική καταστολή, οι δολοφονίες μεταναστών/τριών και προσφύγων/ισσών από φασιστικές οργανώσεις, η βία κατά των γυναικών είναι μερικά από τα παραδείγματα που βρίσκονται στον πυρήνα της θεματολογίας των τραγουδιών της conscious hip-hop.

Η σχέση της conscious hip-hop με κινήματα σε όλον τον κόσμο επιδεικνύει μεγάλο ενδιαφέρον. Είναι πολλά τα παραδείγματα στράτευσης της hip-hop κοινότητας με αντιρατσιστικά, αντιφασιστικά, περιβαλλοντικά, φεμινιστικά και άλλα κινήματα ανά τον κόσμο. Η σχέση αυτή είναι αλληλένδετη, όπως και η σχέση της με τη νεολαία. Τα τραγούδια εμπνέονται από τα κινήματα και τα κινήματα από τους στίχους και τη μουσική. Στίχοι έχουν γίνει συνθήματα σε τοίχους, πανό και πορείες, καλλιτέχνες/ιδες τραγουδάνε σε φεστιβάλ αλληλεγγύης, σε συναυλίες υπεράσπισης δικαιωμάτων, όπως αυτά των καλλιτεχνών, σε συναυλίες των οποίων τα έσοδα διατίθενται για δικαστικά έξοδα αγωνιστριών/ών.

Όλα τα παραπάνω έχουν μεγάλο εθνομουσικολογικό, μουσικολογικό, ανθρωπολογικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον. Ένα ζήτημα που αξίζει να αναδειχθεί και από την παρούσα εργασία, είναι η έλλειψη Hip Hop Studies στα ελληνικά πανεπιστήμια. Η δημιουργία Hip Hop Studies σε ακαδημαϊκό επίπεδο και η έμπνευση νέων ερευνητριών/ών να προσεγγίσουν και να καταγράψουν τη δουλειά, τις απόψεις και τις ιδέες της hip-hop κοινότητας στην Ελλάδα έχει σίγουρα πολλά να προσφέρει.

Η έλλειψη βιβλιογραφίας γύρω από την ελληνική conscious hip-hop αποτελεί έναν ακόμη περιορισμό στην παρούσα εργασία. Η δημιουργία Hip Hop Studies αλλά κυρίως η περαιτέρω έρευνα θα δώσουν στον ακαδημαϊκό χώρο εργαλεία για την κατανόηση και την ανάλυση της πραγματικότητας μέσα από τα μάτια αυτών που τη βιώνουν, καλλιτεχνών/ιδών, ακροατών/τριών και των ανθρώπων που ανήκουν στη Hip Hop κουλτούρα. Η ακαδημαϊκή συζήτηση γύρω από τη hip-hop στην Ελλάδα θα αποτελέσει ένα χρήσιμο βήμα προς την ανάλυση κοινωνικών φαινομένων που εκφράζονται μέσα από τη μουσική αυτή και φαίνεται να εκφράζουν μέρος της ελληνικής κοινωνίας και κυρίως των νέων γενιών.

Ο σημαντικότερος περιορισμός στην παρούσα έρευνα που δεν μπόρεσα να αντιμετωπίσω ήταν η έλλειψη δυνατότητας για μουσική συμμετοχική παρατήρηση. Ο λόγος για τον περιορισμό αυτόν είναι διττός. Πρώτον, παρά το γεγονός πως είμαι μουσικός, δεν έχω κάποια καλλιτεχνική σχέση με τη hip-hop. Από τη συγγραφή των στίχων και την παραγωγή της μουσικής μέχρι τις live εμφανίσεις, ο κόσμος της hip-hop μου είναι γνωστός μόνο ως κοινό και ακροάτρια. Δεύτερον, παρά τα κοινά που μπορεί να έχω με κάποιους/ες hip-hop καλλιτέχνες/ιδες, όπως η ηλικία, η πόλη που ζούμε, οι ιδέες και τα πιστεύω και παρά την ταύτιση που αισθάνομαι με πολλούς στίχους, δεν θεωρώ πως είναι εύκολο να ερμηνεύσει ή να αναπαράγει τραγούδια κάποιος άλλος εκτός αυτών που τα δημιούργησαν.

Ένας άλλος προβληματισμός που μου γεννήθηκε κατά την ερευνητική διαδικασία είναι ο ρόλος μου σε αυτή. Σε αντίθεση με προηγούμενη έρευνα που είχα πραγματοποιήσει για την πτυχιακή μου εργασία, στην περίπτωση της hip-hop ένιωθα ως εξωτερική παρατηρήτρια που ζητά από τους συνομιλητές της να της παρουσιάσουν έναν ολόκληρο τρόπο ζωής και μια νοοτροπία ώστε να μπορέσει να την εντάξει σε «στενά ακαδημαϊκά κουτάκια».

«Λένε και το ξαναλένε, «αυτοί γράφουνε μόνο πολιτικά». Ωπα ρε φίλε, όταν το μολύβι συναντά το χαρτί πάντα διαλέγει πλευρά» Social Waste

Ένα ακόμη ζήτημα με το οποίο ήρθα αντιμέτωπη ήταν η προσπάθεια για αντικειμενική γραφή σε πράγματα και γεγονότα που με βρίσκουν σύμφωνη ιδεολογικά και πολιτικά. Η αντικειμενικότητα της ερευνήτριας έγκειται εδώ στην πιστή απόδοση των λεγομένων απέναντι σε μια «στρατευμένη τέχνη» που επιθυμεί να αντιδράσει και να στείλει μαζικά μηνύματα. Η μεταφορά των λεγομένων γίνεται αυτούσια και

αποφεύγεται κάθε είδους ερμηνεία. Η τέχνη από μόνη της έχει τη δική της γλώσσα και μοναδική δύναμη που δεν μπορεί να μην «παίρνει θέση». Ως ερευνήτρια ήρθα στην ευνοϊκή και σημαντική θέση, έστω και για λίγο, της διαμεσολαβήτριας των μηνυμάτων της hip-hop τέχνης και της Hip Hop κουλτούρας.

«Η Τέχνη δεν είναι για διακόσμηση, η τέχνη πρέπει να είναι όπλο για μάχη»

Pablo Picasso

Στην έρευνα, από το σχεδιασμό ως την υλοποίησή της, δεν κρίθηκαν ωστόσο απαραίτητες σημαντικές αλλαγές ή προσθήκες. Τα σχήματα που επέλεξα ως πληροφοριοδότες στην έρευνας ήταν πρόθυμα από την πρώτη στιγμή στη συνομιλία μας. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων υπήρχε μικρή δυσκολία από μέρους μου όσον αφορά την ορολογία που χρησιμοποιείται, όπως οι διαφορές μεταξύ rap και hip-hop και η έννοια του crew. Παρόλα αυτά, οι συνομιλητές μου με βοήθησαν να ξεκαθαρίσω αυτά τα ζητήματα.

5.3 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

«Τώρα στο κάνω τραγούδι με λόγια απλά να το θυμάσαι τα πρωινά που θα ξυπνάς, τα βράδια που θα κοιμάσαι. Και λέει το κάθε του ρεφρέν λόγω τιμής: Το σάπιο κόσμο θα δεις, θα τον αλλάξουμε εμείς. Θα τον αλλάξουμε εμείς» Social Waste

Η παρούσα εργασία ευελπιστεί να συμβάλλει στη γνώση γύρω από την ελληνική conscious hip-hop σκηνή και να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω μελέτη. Ως ποιοτική, στόχος της είναι να δώσει χώρο και να αναδείξει τα λεγόμενα των τεσσάρων σχημάτων που αποτέλεσαν τα υποκείμενά της. Δεν επιδιώκει να αποδείξει ή να επιβεβαιώσει κάποια απόλυτη αλήθεια, αλλά να παρουσιάσει την πραγματικότητα όπως οι ίδιοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα τη βιώνουν. Ευελπιστεί να συμβάλλει στην ανάδειξη της σημασίας της hip-hop παραγωγής και της κοινωνικής της διάστασης, σύγχρονα με τη μεγάλη απήχηση και επιρροή της, ιδιαίτερα στη νέα γενιά.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αφορά εμμέσως την παρούσα εργασία και αποδεικνύει τα παραπάνω είναι η μεγάλη απήχηση της μουσικής του ΛΕΞ⁴⁹. Τη χρονιά 2022-2023, στις συναυλίες του ΛΕΞ στη Θεσσαλονίκη το κοινό άγγιξε τα 30000

---

⁴⁹ https://www.facebook.com/lex2g/?locale=el_GR

άτομα. «*Η πόλη μου Θεσσαλονίκη, Άλφα Κάπα Άλφα*⁵⁰. *καταδίκη...*». Οι προσωπικές εμπειρίες βρίσκουν ταύτιση σε κοινό τόσο της πόλης όσο και πανελλαδικά. Τραγούδια σαν του ΛΕΞ και όσων παρουσιάστηκαν στην παρούσα εργασία, αλλά και πολλά άλλα αποτελούν το ξεδίπλωμα της πραγματικότητας που βιώνει μέρος των κατοίκων της χώρας, των μεταναστών/τριών και των προσφύγων/ισσών και έχουν ουσιαστικό ερευνητικό ενδιαφέρον.

«Γί' αυτούς που δεν είναι στα πρότυπα, γι' αυτούς που δεν έχουν ταυτότητα. Κορίτσια με μπότες, αγόρια με γόβες, το φύλ(λ)ο κοιτάω στην τυρόπιτα» Rationalistas

Ενδιαφέρον για έρευνα παρουσιάζει επίσης η αλλαγή στο σκηνικό όσον αφορά το ποσοστό γυναικών, θηλυκοτήτων και ατόμων της LGBTQIA⁵¹+ κοινότητας που ασχολούνται με τη hip-hop. Η παρούσα έρευνα ασχολείται με την περίοδο 2008 με 2020. Δεν αμφισβητείται ότι και σε αυτή την περίοδο υπήρχαν γυναίκες καλλιτέχνιδες⁵² και καλλιτέχνες/ίδες που ανήκουν στην LGBTQIA+ κοινότητα και ασχολούνταν με την conscious hip-hop. Η διαφορά που παρατηρώ από το 2018 και μετά είναι η μεγαλύτερη αναφορά στην κοινότητα, όσων αφορά τη δημόσια σφαίρα. Καλλιτέχνες και καλλιτέχνιδες όπως η Dolly Vara⁵³, 0-100 σειρένε⁵⁴ και η PENNY⁵⁵ φαίνεται να είναι ευρέως αποδεκτά από κοινό μικρότερων ηλικιών. Παρόλα αυτά, παρατηρείται και η αποδοχή τους από μεγάλο μέρος ενός κοινού ηλικιών 30-45 ετών, κοινό που ενδεχομένως να μην είχε τα ίδια ερεθίσματα όταν ξεκίνησε να ακούει hip-hop. Τα παραπάνω αποτελούν προσωπικές μου παρατηρήσεις, ως ακροάτρια της μουσικής αυτής και δεν αποτελούν αποτελέσματα έρευνας αλλά ερέθισμα για περαιτέρω διερεύνηση.

«Κρατάω κουράγιο μωρό μου για όλες τις μάχες μας τις επικείμενες. Πες τους δεν ήμασταν ίδιοι ποτέ, πες τους απέναντι ήμασταν πάντα. Πες τους να 'ρθουν να με βρουν για να δουν πως δεν κάνουμε πίσω, 'να κάνουν στην μπάντα» Rationalistas

⁵⁰ *Άλφα Κάπα Άλφα*: εννοεί a.k.a. (also known as)

⁵¹ <https://ok2bme.ca/resources/kids-teens/what-does-lgbtq-mean/>

⁵² όπως η INKA:

https://open.spotify.com/artist/6dZKNyb9BRbax5HZUNsfka?si=xclUaO_YSMywofmm_RR8AA&nd=1

⁵³ <https://www.facebook.com/dolly.vara.muniversal.prod/>

⁵⁴ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100076423325743>

⁵⁵ <https://www.youtube.com/channel/UCeSn0M-7hsm593amAyaOs7A>

Εμβαθύνοντας στα τραγούδια των τεσσάρων αυτών σχημάτων παρατηρούμε στη δισκογραφία τους τραγούδια στα οποία αναφέρονται στους εαυτούς τους, στο σχήμα τους και την πορεία αυτού μέσα στα χρόνια. Αποτελούν έκθεση στοιχείων ταυτότητας, των όσων πρεσβεύουν και υπερασπίζονται. Παρακάτω ακολουθούν μερικοί στίχοι που αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα και έναυσμα για έρευνα.

- «...Είναι η πράξη μέσω λόγου για όσα αξίζει να θιχτούν, για να ξυπνήσουν τα κεφάλια, όχι απλά να κουνηθούν. Δείγμα το δείγμα και beat να γκρουβάρει η ψυχή γιατί ό,τι μένει είναι η ξήγα από το μικρόφωνο, ρε συ, κι αν μεγαλώνεις το εγώ δε θα χει χωράει να εκφραστεί, θα γίνει κυματομορφή χωρίς να εμπνέει ούτε να υμνεί...» *Taburo Bota*
- «...Λένε δεν έχουμε samples, έντεχνο λένε ότι κάνουμε. Τόσα άτομα μέσα στο βαν, άλλα τόσα όργανα, πού να τους βάλουμε. Λένε τον στίχο μας δύσκολο, πρέπει να ψάχνεις στο Wikipedia. Κατά που πέφτει αυτή η πόλη, ποιος είναι αυτός ; Δεν είναι στα Media...» *Social Waste*
- «...Εμείς δεν το παίζαμε fresh και μοδάτοι, ποτέ σα σκυλάκια για τον καναπέ. Εργάτες του ραπ που επίπεδο χτίζουν κουπλέ στο κουπλέ στο κουπλέ. Δε κρύβαμε λόγια να γίνουμε μόδα να ανοίξουν σαλόνια. Γράφαμε αλήθεια κι η αλήθεια χτυπάει στη μάπα και σπάει σαγόνια...» *Rationalistas*
- «Δεν γεννήθηκα σε αλάνα αλλά παραμένω αλάني, στην ψυχή μου δεν χωράνε ρουφιανιά και πολιτσίμοι. Δεν υπάρχουνε πολιτικοί μα μόνο τσαρλατάνοι, καριερίστες αυλικοί που το παίζουν βετεράνοι, η εξουσία τους έλκει η ελευθερία τους την κάνει.» *Κοινοί Θνητοί*

Σημασία έχει να σημειωθεί πως, σε περίπτωση εμβάθυνσης της έρευνας στη hip-hop, η απλή συμμετοχική παρατήρηση δεν θα είναι επαρκής. Η εξοικείωση με τον hip-hop τρόπο, την παραγωγή beat αλλά και στίχων έως και την επιτέλεση θα αποτελέσει κρίσιμο βήμα για την πιο ενδελεχή κατανόηση και έρευνα. Έτσι θα είναι πιο εύκολο να πλησιάσει ο/η ερευνητής/τρια σε μια μορφή μουσικής συμμετοχικής παρατήρησης που θα δώσει νέα εργαλεία αλλά και ενδεχομένως νέα δεδομένα και αποτελέσματα.

Σε προσωπικές συζητήσεις με ανθρώπους από τον περίγυρό μου που ασχολούνται με τη Hip Hop, είτε με τη μουσική είτε με άλλα κομμάτια της, όπως ο χορός, έχει αναφερθεί πως η ενασχόληση αυτή, η συμμετοχή σε crew και η Hip Hop

έχουν αποτελέσει διέξοδο για πολλά παιδιά νέας ηλικίας. Χαρακτηριστικά, ήμουν παρούσα σε αρκετές συζητήσεις που αναφέρθηκε πως «αν δεν είχα μπλέξει με το hip-hop θα είχα μπλέξει με τα ναρκωτικά». Η συνομιλία με ανθρώπους που επέλεξαν, συνειδητά ή όχι, τη Hip Hop ως διέξοδο από κοινωνικές καταστάσεις μπορεί να αποτελέσει αφορμή για έρευνα σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως η κοινωνιολογία, η εθνομουσικολογία και ο κλάδος των παραστατικών τεχνών.

Κεφάλαιο 6: Επίλογος

«Πόλεμος των τάξεων και τραγουδάνε για τους εχθρούς,

νοικοκυρεύονται με όνειρα παλάτια.

Και τραγουδάμε για τις Ζακ, τους Εμποικά,

με περηφάνια να κοιτιόμαστε στα μάτια.»

Rationalistas

Ο βασικός στόχος της παρούσας εργασίας είναι να δοθεί χώρος στα τραγούδια και τις απόψεις των υποκειμένων της έρευνας. Εντάσσοντας αυτούσια αποσπάσματα από τα λεγόμενά τους και όχι μέσω της αποπλαισιωμένης ερμηνείας των όσων ειπώθηκαν, επιδιώκεται η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Η εθνομουσικολογική οπτική έγκειται στη χρήση της επιτόπιας έρευνας και της συμμετοχικής παρατήρησης ως εργαλεία συλλογής δεδομένων.

«Όχι άλλα μυαλά κουνημένα από κούνια.

Όχι άλλοι μπάτσοι δολοφόνοι και γουρούνια»

Κοινοί Θνητοί

Τα τραγούδια των Taburo Bota, Social Waste, Rationalistas και Κοινών Θνητών, οι εμπειρίες και οι ιδέες που μεταφέρονται μέσω αυτών και τα συναισθήματα που γεννούν είναι αυτά που πυροδότησαν το ενδιαφέρον μου. Ο ρόλος που έρχεται να παίξει η conscious hip-hop μουσική στο σήμερα μέσω της ανάδειξης, του σχολιασμού και της θέσης που παίρνει μέσα στην πραγματικότητα που βιώνουμε στην Ελλάδα αλλά και παγκόσμια παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και χρήζει εθνομουσικολογικής, μουσικολογικής, ανθρωπολογικής και κοινωνικής έρευνας.

*«Είναι τα αδέρφια μου σκυλιά στις φλέβες το ίδιο αίμα κυλά και η υποχρέωση
θηλιά να είμαι δίπλα τους.*

*Είναι οι αδερφές μου αστραπές δε τις φοβίζουν οι βροχές κι όταν τις βλέπουν τα
ερπετά μπαίνουν στις τρύπες τους»*

Rationalistas

Η μουσική που παράγεται εντός ενός κοινωνικού και πολιτισμικού συστήματος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτό, συμβάλλοντας στα τεκταινόμενα εντός του (Καλλιμοπούλου και Μπαλάντινα 2014). Όπως αναφέρθηκε από τους συνομιλητές μου, η τέχνη δεν είναι ξεκομμένη από την κοινωνία στην οποία παράγεται. Οφείλει να παίρνει θέση, να αμφισβητεί και να αναδεικνύει πολιτικές που καταπιέζουν και εκφοβίζουν, όπως η αστυνομική βία και καταστολή. Οφείλει να διατηρεί ζωντανή τη μνήμη όσων έχουν συμβεί «για να θυμούνται οι παλιοί και να μαθαίνουν οι νεότεροι».

*«Έχω αμολύσει τους στίχους μου κι αλητεύουνε κι έχω συντρόφους και φίλους
να τους προσέχουνε.*

*Τους κρατάνε στο χέρι, ακονισμένο μαχαίρι κι ίσως ποιος ξέρει να φτάσαν και
στα δικά σου τα μέρη»*

Social Waste

Τα θέματα με τα οποία επιλέγει να καταπιάνεται η conscious hip-hop σκηνή αποτελούν βιώματα τόσο των ίδιων των δημιουργών όσο και του κοινού τους και μέσω αυτών είναι εφικτή η σκιαγράφηση μιας διαφορετικής κοινωνίας, χωρίς ανισότητες και με σεβασμό στη ζωή.

«Η φύση των λαών είναι να μπασταρδεύονται.

Οι πολιτισμοί εξελίσσονται μόνο άμα ανακατεύονται.

*Οι άνθρωποι οφείλουνε τις ομορφιές να γεύονται,
να χαίρονται, να σκέφτονται, να θέλουν να ερωτεύονται.»*

Taburo Bota

Βιβλιογραφία

Κατάλογος Αναφορών

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Alridge, Derrick, and James Stewart. 2005. "Introduction: Hip Hop in History: Past, Present, and Future." *The Journal of African American History* 90 (3): 190–195.
- Dyson, Michael Eric. 2004. "The Culture of Hip-Hop," In *That's the Joint!: The Hip-Hop Studies Reader*, edited by Mark Anthony Neal and Murray Forman, 61-68. New York: Routledge
- Harris, Travis. 2019. "Can It Be Bigger Than Hip Hop?: From Global Hip Hop Studies to Hip Hop." *Journal of Hip Hop Studies* 6 (2): 17-70.
- KRS-ONE, 2009. *The Gospel of Hip Hop: The First Instrument*. New York: powerHouse Books.
- Krüger, Simone. 2008. *Ethnography in the Performing Arts: A Student Guide*. Liverpool: Palatine, Higher Education Academy.
- Price III, Emmett. 2006. *Hip Hop culture*. California: ABC-CLIO.
- Neal, Mark Anthony. 2004. "The Message: Rap, Politics, and Resistance," In *That's the Joint!: The Hip-Hop Studies Reader*, edited by Mark Anthony Neal and Murray Forman, 307-309. New York: Routledge
- Toop, David. 1984. *The Rap Attack: African Jive to New York Hip-Hop*. Boston: South End Press.
- Vito, Christopher. 2019. *The Values of Independent Hip-Hop in the Post-Golden Era: Hip-Hop's Rebels*. California: Palgrave Macmillan.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αυγητίδου, Σοφία. 2006. «Εθνογραφία και αναστοχασμός την έρευνα». Στο *Ποιοτική και κοινωνική έρευνα: μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*, επιμέλεια των Θεόδωρου Ιωσηφίδη και Μάνου Σπυριδάκη, 33-49. Αθήνα: Κριτική.

Γκέφου-Μαδιανού, Δήμητρα. 1998. *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία: σύγχρονες τάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γκέφου-Μαδιανού, Δήμητρα. 1999. *Πολιτισμός και εθνογραφία: από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ιωσηφίδης, Θεόδωρος. 2008. *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Καλλιμοπούλου, Ελένη και Αλεξάνδρα Μπαλάντινα. 2014. «Εισαγωγή». Στο *Εισαγωγή στην εθνομουσικολογία*, επιμέλεια των Ελένη Καλλιμοπούλου και Αλεξάνδρα Μπαλάντινα, 9-58. Αθήνα: Ασίνη.

Καρπόζηλου, Μαρίνα. 2015. «Κοινωνικά κινήματα: από τον Μάη του 1968, στο Gezi Park του 2013». Διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Loyal-T. 2014. *New Rap Language (Νέα ραπ γλώσσα): What does it all mean?*. Αθήνα:

BIBLIOTEXNIA

Λυδάκη, Άννα. 2001. *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

- Myers, Helen. 2014. «Επιτόπια έρευνα». Στο *Εισαγωγή στην εθνομουσικολογία*, επιμέλεια των Ελένη Καλλιμοπούλου και Αλεξάνδρα Μπαλάντινα, 119-164. Αθήνα: Ασίνη.
- Πανταζής, Παύλος. 2004. *Από τα υποκείμενα στο υποκείμενο: Η βιογραφική προσέγγιση στην ψυχοκοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ποταμίτη, Φανή. 2019. «Με ανοιχτά μικρόφωνα: Κοινωνικοπολιτικές προσεγγίσεις της γειτονιάς μέσω της ραπ μουσικής στην Ελλάδα». Διπλωματική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.
- Ράπτης, Αθανάσιος. 2023. «Δημόσια ιστορία και ελληνικό hip-hop: Διερευνώντας τις ιστορικές αναφορές και την επίδρασή τους στο νεανικό ακροατήριο (1992-2022)». Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.
- Robson, Colin. 2010. *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ροδίτου, Σοφία. 2003. «Το συνταγματικό και θεσμικό πλαίσιο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: συμβολή στην ερμηνεία των παραγράφων 1-4 και 7-9 του άρθρου 16 του συντάγματος και της σχετικής νομοθεσίας». Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Σαββόπουλος, Κωνσταντίνος. 2019. «Η ραπ μουσική ως πεδίο αντιπαράθεσης της υπερ-αρρενωπότητας και της αντι-αρρενωπότητας. Περιπτώσεις και παραδείγματα από την χιπ χοπ σκηνή των Η.Π.Α και της Ελλάδας». Διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη

Σάνη, Αμαλία. 2022. «Ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι: γυναικείο πολυφωνικό σύνολο “Πλειάδες”». Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Σαραφίδου, Γιασεμή-Όλγα. 2011. *Συνάρθρωση ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων: η εμπειρική έρευνα*. Αθήνα: Gutenberg.

Τσιώλης, Γιώργος. 2014. *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.

Τσιώλης, Γιώργος. 2015. «Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες». Στο *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση: συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη*, επιμέλεια των Γιάννη Πυργιωτάκη και Χρήστου Θεοφιλίδη, 473-498. Αθήνα: Πεδίο.

Παράρτημα 1: Οπτικοακουστικό υλικό

[Rationalistas](#) 27.5.23

[Social Waste](#) 2.7.23

[Κοινός Θνητός](#) 12.7.23

Παράρτημα 2: Στίχοι

[Τραγούδια](#) των Social Waste, Taburo Bota, Κοινών Θνητών και Rationalistas των οποίων στίχοι παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία. Ο τρόπος γραφής και τα σημεία στίξης που χρησιμοποιούνται είναι με βάση το πώς ακούω και ερμηνεύω τους στίχους και ενδέχεται να έχουν λάθη.

Παράρτημα 3: Οδηγός ερωτήσεων και αποδελτιώσεις

Οδηγός ερωτήσεων

Γενικές ερωτήσεις-Γνωριμία

1. Ιστορία σχήματος;
2. Πώς δημιουργήθηκε;
3. Πότε;
4. Από ποιους απαρτίζεται;
5. Ποια είναι η σχέση των μελών με τη μουσική;
6. Γιατί επιλέξατε να είστε μέλος/δημιουργήσετε το συγκεκριμένο σχήμα;

Πολιτική rap

7. Πώς προέκυψε η θεματολογία των τραγουδιών;
8. Πρώτα rap μετά πολιτικός στίχος; Ταυτόχρονα;
9. Η μουσική σας αποτελεί τρόπο έκφρασης;
10. Η μουσική σας αποτελεί πολιτική παρέμβαση;
11. Το σχήμα αυτό είναι βασικός τρόπος βιοπορισμού για εσάς;
12. Είναι η μουσική βασικός τρόπος βιοπορισμού για εσάς;

Αστυνομική βία και καταστολή

13. Ένα από τα ζητήματα που είναι στη θεματολογία σας είναι η αστυνομική βία και καταστολή στην Ελλάδα. Γιατί;
14. Ποια είναι άλλα κοινωνικά ζητήματα που σας έχουν απασχολήσει;

Γενικές ερωτήσεις κλεισίματος

15. Ποια είναι η σχέση σας με το κοινό;
16. Πώς σας αντιμετωπίζει;
17. Ποια είναι η σχέση σας με άλλα rap σχήματα που ο στίχος τους έχει πολιτική και κοινωνική θεματολογία; Τι σας διακρίνει και τι σας συνδέει με αυτά;
18. Ποια είναι η σημασία του πολιτικού rap στην Ελλάδα σήμερα; (και όχι μόνο στην Ελλάδα)

Αποδελτιώσεις

Social Waste

Οι social waste ξεκίνησαν το 1999 στο Ηράκλειο Κρήτης ως μαθητές Λυκείου. Γνώρισαν τη hip-hop σκηνή μέσω ακουσμάτων. Μέσω δικτύου ανθρώπων που ασχολούνταν με τη rap, μάθαιναν πληροφορίες και προγράμματα παραγωγής και έτσι ξεκίνησαν αυτοδίδακτα να φτιάχνουν τα πρώτα τους τραγούδια (01:09). Το 2000 στέλνουν ένα demo στη freestyle productions. Γράφουν κάποια τραγούδια σε συλλογές της παραπάνω εταιρίας και συμμετέχουν μαζί με άλλα σχήματα της περιόδου σε φεστιβάλ που αυτή διοργανώνει, αλλά στήνουν και δικές τους συναυλίες (01:47). Το 2004 φεύγουν από τη freestyle productions και έως το 2007 κάνουν μόνοι τους παραγωγές και συναυλίες (02:00). Από το 2007 έως το 2012, η μπάντα κάνει ένα διάλειμμα και όταν ξαναξεκινάει, έχουν μείνει τα τρία από τα πέντε αρχικά μέλη της μπάντας και προστίθενται δύο νέα μέλη. Από το 2014 και την κυκλοφορία του δίσκου «Το hip-hop της Μεσογείου» βρίσκονται πλέον οκτώ άτομα επί σκηνής και ένας ηχολήπτης και η μπάντα πλέον αριθμεί τα εννιά μέλη (02:56). Σπουδές στη μουσική, τόσο σε ωδειακό όσο και σε ακαδημαϊκό επίπεδο έχουν δύο μέλη της μπάντας και όλοι οι υπόλοιποι είναι αυτοδίδακτοι (04:35). Όσον αφορά τον κοινωνικό και πολιτικό στίχο που τους χαρακτηρίζει, αναφέρουν πως εξ αρχής και εν μέρη λόγω των ακουσμάτων τους, αυτού του είδους η rap ήταν αυτό που τους ενδιέφερε να κάνουν (05:30). Σχολιάζουν πως οι στίχοι τους είναι τα ίδια τους τα πιστεύω και πως παρατηρούν «αντίκτυπο» των τραγουδιών τους σε κοινωνικά και πολιτικά κινήματα της χώρας, κάτι που δεν αποτελεί στόχο του σχήματος. Προσθέτουν πως η σχέση τους με κινήματα της χώρας αλλά και παγκοσμίως είναι αμφίδρομη (07:36). Αναφέρουν πως, καθώς τα μέλη της μπάντας είναι σε πολύ κοντινή μεταξύ τους ηλικία, τα φοιτητικά τους χρόνια συνέπεσαν με τα κινήματα 2000-2007 και τις κινητοποιήσεις της περιόδου αλλά και την αστυνομική καταστολή που αυτές δέχτηκαν. Σχολιάζουν τη συμμετοχή τους στα παραπάνω κινήματα και πως επηρεάστηκε ο στίχος τους από αυτά (09:45). Προσθέτουν πως επιδιώκουν να συνδέσουν να συνδέουν γεγονότα της εκάστοτε περιόδου με συνολικές και παγκόσμιες πολιτικές, όπως και να δίνουν μια λυρικήτητα στα τραγούδια τους, στοιχεία τα οποία θεωρούν ότι προσδίδουν στη μουσική τους μια διαχρονικότητα (10:33). Αναφέρουν ζητήματα που τους έχουν απασχολήσει και πως

διάφορα κοινωνικά γεγονότα είναι παγκόσμια φαινόμενα και δεν συμβαίνουν μόνο στην Ελλάδα, για αυτό και επιλέγουν να προσεγγίζουν τα ζητήματα αυτά από μια πιο συνολικής κοπιά (11:42). Πιο συγκεκριμένα, για την αστυνομική βία και καταστολή, σχολιάζουν πολιτικές τόσο της Ελλάδας όσο και παγκόσμιες και σχολιάζουν συγκεκριμένα την διάταξη της ελληνικής κυβέρνησης (2019-2023) για ίδρυση πανεπιστημιακής αστυνομίας (14:12). Για τους social waste το σχήμα δεν αποτελεί βασικό τρόπο βιοπορισμού (15:30). Όσον αφορά το κοινό και τη σχέση τους με αυτό, αναφέρουν πως θεωρούν τους εαυτούς τους προσιτούς και πως συζητάνε με όσους έρθουν να τους προσεγγίσουν σε live αλλά απαντάνε και σε όλα τα μηνύματα στα social media. Προσθέτουν πως ακόμη και τα υλικά του σχήματος, όπως μπλουζάκια, αυτοί τα πηγαίνουν σε όποιον τα έχει παραγγείλει (18:47). Όσον αφορά άλλα rap σχήματα με πολιτικό και κοινωνικό στίχο σχολιάζουν πως έχουν καλές σχέσεις, όπως και με σχήματα από άλλα είδη μουσικής και αναφέρουν συνεργασίες που έχουν κάνει (21:05). Σχολιάζουν την εμπειρία τους γύρω από την αλλαγή του σχήματος και την προσθήκη φυσικών οργάνων πάνω στη σκηνή (25:44). Σχολιάζουν τη σημασία της μουσικής με κοινωνικό και πολιτικό στίχο στο σήμερα (35:25).

Taburo Bota

Οι Taburo Bota ξεκίνησαν το 2004 στα Ιωάννινα, ως μια τριμελής μπάντα. Το 2006 εντάχθηκαν και τα υπόλοιπα μέλη και πλέον η μπάντα αποτελείται από «πέντε-έξι άτομα». Περιγράφουν τη λειτουργία τους και τη διαδικασία των ηχογραφήσεων και των live Του και αναφέρονται στη δισκογραφία τους (00:06:22). Δύο από τα μέλη της μπάντας έχουν ακαδημαϊκές σπουδές στη μουσική (00:07:05). Σχολιάζουν τη θεματολογία των κομματιών τους, πώς αυτή ξεκίνησε και εξελίχθηκε (00:10:10). Περιγράφουν τι είναι για αυτούς οι Taburo Bota (00:12:44). Σχολιάζουν τη hip-hop στην Ελλάδα και αναφέρουν ζητήματα ορολογίας και τρόπου σκέψης γύρω από τη μουσική αυτή και την αλλαγή που εντοπίζουν τα τελευταία χρόνια στο κοινό της (00:29:58). Περιγράφουν τους «πυλώνες της hip-hop νοοτροπίας» (00:32:13). Σχολιάζουν την αστυνομική βία και καταστολή και την δημόσια καταγγελία αυτής από όλη τη Hip-hop σκηνή (00:36:55). Αναφέρονται σε δύο κομμάτια τους και περιγράφουν το πως αυτά γράφτηκαν (00:42:24). Σχολιάζουν τη σχέση τους με άλλα

σχήματα της «conscious hip-hop» σκηνης αλλά και την εξέλιξη της hip-hop στην Ελλάδα συνολικά(00:47:34). Αναφέρονται στη σχέση που έχουν αναπτύξει με το κοινό τους (00:51:00). Σχολιάζουν τη λειτουργία της μπάντας καθώς δεν ζουν στην ίδια πόλη όλα τα μέλη (00:52:20). Περιγράφουν τη σημασία που έχει για αυτούς η ύπαρξη της conscious hip-hop και αναφέρουν κάποιες ορολογίες γύρω από τη rap και τη hip hop αλλά και την ιστορία αυτών τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό (01:04:20). Τέλος, σχολιάζουν ζητήματα γύρω από τον hip-hop κώδικα, ιδεολογικά χαρακτηριστικά αυτού, κομμάτια που έχουν εθνικιστικό και ρατσιστικό στίχο και rap στοιχεία όπως και hip-hop (ακόμη και conscious hip-hop) κομμάτια με σεξιστικό στίχο, καθώς επίσης τη θέση θηλυκοτήτων και lgbtqia+ ατόμων στη hip-hop (01:26:42).

Κοινοί Θνητοί

Οι Κοινοί Θνητοί αποτελούνται από τέσσερα βασικά μέλη και, όταν κάνουν συναυλίες με full band γίνονται οκτώ άτομα επί σκηνης. Ξεκίνησαν το 2016 από το Αλιβέρι Εύβοιας από όπου κατάγονται. Είναι φίλοι από τα σχολικά τους χρόνια και αρχικά έπαιζαν μαζί μουσική. Στη συνέχεια ξεκίνησαν να γράφουν δικά τους τραγούδια και έτσι δημιούργησαν τους Κοινούς Θνητούς (01:22). Κανένα από τα μέλη του σχήματος δεν έχει ακαδημαϊκές ή ωδειακές σπουδές στη μουσική, έμαθαν να παίζουν μέσα από τις μπάντες που συμμετείχαν από παιδιά. Για αυτούς, τόσο οι Κοινοί Θνητοί όσο και η μουσική συνολικά δεν αποτελούν τρόπο βιοπορισμού (02:09). Σχολιάζουν την πορεία της θεματολογίας των κομματιών τους και τα θέματα με τα οποία αρχικά απασχόλησαν τη μουσική τους αλλά και το πώς με τα χρόνια της πορείας τους αυτά εξελίχθηκαν. Τονίζουν πως ο στόχος τους δεν είναι να γράψουν «στρατευμένη μουσική» και πως ο στίχος τους πηγάζει από τα βιώματα και τα πιστεύω τους, όπως η οικονομική κρίση, εργασιακά ζητήματα, η άνοδος του φασισμού κ.α. (08:05). Συγκεκριμένα για την αστυνομική βία, περιγράφουν βιώματά τους από την πόλη που ζουν, από τη σχολική τους ηλικία, σχολιάζουν το ρόλο που έπαιξε για αυτούς η δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, αλλά και εμπειρίες από τη φοιτητική και μετέπειτα ζωή τους καθώς και τα κομμάτια τους που αφορούν την αστυνομική βία και καταστολή (10:45). Μιλάνε για το τραγούδι του «Θα αργήσω απόψε» που αφορά το έγκλημα των Τεμπών (13:09). Σχολιάζουν την εξέλιξη της hip hop μουσικής στο

σήμερα (16:31) και τη συνεργασία τους με τον Δημήτρη Μυστακίδη (18:16). Μιλάνε για τη σχέση τους και τις συνεργασίες με άλλα hip hop σχήματα (20:27). Αναλύουν τη σημασία που έχει για αυτούς η ύπαρξη hip hop μουσικής με πολιτικό και κοινωνικό στίχο και ποια είναι τα ζητήματα που θεωρούν πως έχει νόημα να αναδεικνύονται. Περιγράφουν επίσης τον τρόπο σκέψης και ζωής που αυτοί προσπαθούν να «περάσουν» μέσα από τη μουσική τους (27:30). Μιλάνε για το κοινό τους αλλά και τη σχέση τους με αυτό (30:15). Τέλος, σχολιάζουν κάποιες εμπειρίες και παραδείγματα «πολεμικής» που έχουν δεχτεί (33:46).

*«...Πες τι φοβάσαι να γίνουμε, ό,τι χειρότερο στην κοινωνία – ελπίδα – .
Πόρνες και μάγισσες, προκλητικοί, πούστηδες και πρεζάκηδες, αιρετικοί,
ερωτικοί και λαθραίοι, παραβατικοί...»*

Rationalistas